

—
Верховний
Суд

ДАЙДЖЕСТ
судової практики
Великої Палати
Верховного Суду

Рішення, внесені до ЄДРСР
за серпень 2022 року

Зміст

1. Справи, розглянуті з підстав існування виключної правової проблеми	4
1.1. Господарська юрисдикція	4
2. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висловленої раніше позиції Верховного Суду України	15
2.1. Адміністративна юрисдикція	15
2.2. Господарська юрисдикція	21
3. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висловленої раніше позиції Верховного Суду	24
3.1. Господарська юрисдикція	24
3.2. Цивільна юрисдикція	28
4. Справи, розглянуті з підстав необхідності визначення юрисдикції	38
4.1. Справи, які підлягають розгляду в порядку господарського судочинства	38
5. Окремі правові позиції Великої Палати Верховного Суду	41
5.1. Господарська юрисдикція	41
5.2. Цивільна юрисдикція	56
6. Справи, прийняті до провадження Великою Палатою Верховного Суду	62
7. Справи, повернуті Великою Палатою Верховного Суду на розгляд касаційних судів	64

Перелік уживаних скорочень

ВП ВС	– Велика Палата Верховного Суду
ВСУ	– Верховний Суд України
КАС ВС	– Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду
КГС ВС	– Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду
КЦС ВС	– Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду
КАС України	– Кодекс адміністративного судочинства України
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України
ЗК України	– Земельний кодекс України
КПК України	– Кримінальний процесуальний кодекс України
ЦК України	– Цивільний кодекс України
ЦПК України	– Цивільний процесуальний кодекс України

1. справи, розглянуті з підстав існування виключної правової проблеми

1.1. Господарська юрисдикція

Рішення Суду Європейського Союзу належить розцінювати як таке, що дає змогу встановити зміст положень актів законодавства Європейського Союзу, зазначених у статті 2 Закону України «Про ринок електричної енергії». Подібно до практики застосування рішень Європейського суду з прав людини врахуванню підлягають принципи, що випливають із його рішень щодо схожих питань, навіть якщо вони стосуються інших держав.

Те, що статтею 67 Договору про заснування Енергетичного Співтовариства передбачено подання Секретаріатом Енергетичного Співтовариства щорічних звітів Раді міністрів, не означає, що його офіційні висновки, оформлені іншим чином, ніж щорічний звіт, не можуть бути взяті до уваги з метою встановлення змісту актів законодавства ЄС, зазначених у статті 2 Закону України «Про ринок електричної енергії», та застосування положень цього Договору судами.

Встановлена плата за передачу щодо обсягів експортованої електричної енергії є за своєю природою і з урахуванням її структури такою, що має розцінюватися як захід, подібний до мита, встановлення якого не відповідає нормам статті 41 вказаного Договору й не є виправданим за пунктом 2 цієї статті

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу ПАТ «Національна енергетична компанія «Укренерго» на постанову Північного апеляційного господарського суду від 29 квітня 2021 року та рішення Господарського суду міста Києва від 08 грудня 2020 року у справі за позовом АТ «ДТЕК Західенерго» до ПАТ «Національна енергетична компанія «Укренерго» про зобов'язання вчинити дії, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

НЕК «Укренерго» є правонаступником майна, усіх прав та обов'язків Державного підприємства «Національна енергетична компанія «Укренерго» відповідно до статті 108 ЦК України, пункту 5 Порядку перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2012 року № 802, пункту 3.2 статуту НЕК «Укренерго».

АТ «ДТЕК Західенерго» є учасником ринку електричної енергії та здійснює свою діяльність на підставі ліцензії на право провадження господарської діяльності з виробництва електричної енергії, виданої постановою НКРЕКП від 18 червня 2019 року № 1074.

04 травня 2019 року між ДП «Національна енергетична компанія «Укренерго» (ОСП) та АТ «ДТЕК Західенерго» (користувач) укладено Договір про передачу (з урахуванням додаткової угоди від 14 серпня 2019 року), відповідно до пункту 1.1 якого ОСП зобов'язується надавати послугу з передачі електричної енергії (далі –

послуга), а користувач зобов'язується здійснювати оплату за послугу відповідно до умов цього Договору.

Умови цього Договору є типовими та затверджені постановою НКРЕКП № 309 від 14 березня 2018 року «Про затвердження Кодексу системи передачі».

Відповідач (ОСП) на виконання умов Договору про передачу за період з вересня 2019 року по березень 2020 року виставив Позивачу акти приймання-передачі послуг. Вказані акти Позивач підписав із зауваженнями щодо обсягу послуги.

Постановою Верховного Суду від 04 лютого 2021 року у справі № 914/935/20 залишено без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій, якими було відмовлено у задоволенні позовних вимог НЕК «Укренерго» до АТ «ДТЕК Західенерго» про стягнення заборгованості за Договором про передачу.

При цьому Відповідач продовжує нараховувати Позивачу плату за передачу електричної енергії при здійсненні експортних операцій.

12 червня 2020 року Позивач отримав повідомлення від НЕК «Укренерго» від 03 червня 2020 року щодо зобов'язання застосувати до учасників ринку електричної енергії статус «Переддефолтний» за несплату такими учасниками ринку послуг з передачі електричної енергії. Цим повідомленням НЕК «Укренерго» повідомила АТ «ДТЕК Західенерго», що товариство у зв'язку з наявністю заборгованості за Договором про передачу набуде статус «Переддефолтний», а надалі - «Дефолтний», якщо не сплатить заборгованість протягом 30 днів.

Позивач указав на те, що, всупереч умовам укладеного сторонами Договору про передачу, Відповідач нараховує до сплати плату за послуги з передачі електричної енергії при здійсненні експорту, надає рахунки та акти приймання-передачі з включенням цих послуг, які ним не надавались. При цьому застосування статусу «Переддефолтний» та в разі несплати заборгованості – статусу «Дефолтний» фактично матиме наслідком позбавлення Позивача можливості брати участь на ринку електричної енергії, виконувати умови договорів з іншими учасниками ринку.

Задовольняючи позовні вимоги, суди попередніх інстанцій, зокрема вказали, що Секретаріат Енергетичного Співтовариства (далі – Секретаріат ЕС) у межах реалізації своїх повноважень дійшов висновку, що встановлення плати за передачу електричної енергії та за диспетчерське (оперативно-технологічне) управління суперечить положенням статті 41 Договору про ЕС, стороною якого є Україна. Отже, нарахування плати за послуги з передачі експортованих обсягів електроенергії порушує міжнародні зобов'язання України.

ОЦІНКА СУДУ

24 вересня 2010 року Україна приєдналась до Договору про ЕС (приєднання набрало чинності 01 лютого 2011 року), завдання якого згідно зі статтею 2 полягає в організації зв'язків між Сторонами й створенні правової та економічної бази стосовно енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі.

Таким чином, приєднавшись до Договору про ЕС, Україна прийняла на себе зобов'язання дотримуватися встановлених цим Договором положень та нормативно-правової бази щодо передачі енергопродуктів та матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі.

Стаття 41 Договору про ЕС визначає, що мита й кількісні обмеження імпорту й експорту енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі, і всі заходи, що мають подібний результат, між Сторонами забороняються. Ця заборона застосовується також до мит фіскального характеру.

Наведена норма є обов'язковою для України як для сторони Договору про ЕС і підлягає застосуванню відповідно до статті 9 Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори України».

Абзацом другим частини шостої статті 2 Закону України «Про ринок електричної енергії» (далі – Закон про РЕ) передбачено, що кодекс системи передачі має відповідати вимогам нормативно-правових актів Енергетичного Співтовариства.

Згідно з частиною одинадцятою статті 2 Закону про РЕ суб'єкти владних повноважень, а також суди при застосовуванні норм цього Закону беруть до уваги правозастосовну практику Енергетичного Співтовариства та Європейського Союзу, зокрема рішення Суду Європейського Союзу (Європейського Суду, Загального Суду), практику Європейської Комісії та Секретаріату Енергетичного Співтовариства щодо застосовування положень актів законодавства Європейського Союзу, зазначених у цій статті.

Стосовно передбаченої частиною одинадцятою статті 2 Закону про РЕ необхідності врахування практики Секретаріату ЕС щодо застосовування положень актів законодавства Європейського Союзу, зазначених у цій статті, Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на таке.

З положень Договору про ЕС видно, що Секретаріат ЕС не наділено повноваженнями органу правозастосування стосовно Сторін Договору про ЕС, тому мова не йде про застосування чи врахування його правозастосовної практики.

Натомість, зважаючи на те, що за приписами пункту b) статті 67 Договору про ЕС Секретаріат спостерігає за виконанням Сторонами взятих на себе зобов'язань за цим Договором та передає щорічні звіти про хід виконання зобов'язань Раді Міністрів, значення мають висновки Секретаріату, які містять оцінку виконання Сторонами Договору своїх зобов'язань за ним. Те, що наведеною вище нормою передбачено подання Секретаріатом щорічних звітів Раді Міністрів, не означає, що його офіційні висновки, оформлені іншим чином, ніж щорічний звіт, не можуть бути взяті до уваги з метою встановлення змісту актів законодавства Європейського Союзу, зазначених у статті 2 Закону про РЕ, та застосування положень Договору про ЕС судами у цій справі.

Велика Палата Верховного Суду також звертає увагу на те, що відповідно до статті 94 Договору про ЕС його інституції (до яких Розділом V Договору

віднесено також Секретаріат) тлумачать будь-який термін чи інше поняття, використані в цьому Договорі як такі, що походять із законодавства Європейського Співтовариства відповідно до прецедентного права Суду (Європейський Суд як він поіменований у частині одинадцятій статті 2 Закону про РЕ) чи Суду першої інстанції Європейських Співтовариств (актуальна назва Загальний Суд, як він також поіменований у частині одинадцятій статті 2 Закону про РЕ).

Закон про РЕ покладає на суди обов'язок при застосуванні його норм враховувати рішення Суду ЄС (Європейського Суду, Загального Суду), прецедентне право якого також є обов'язковим для Секретаріату ЄС.

У ширшому розумінні джерела права охоплюють зовнішнє вираження правових норм, а також положень, що дозволяють встановити зміст права. Так, саме у цьому значенні практика ЄСПЛ є джерелом права, яке дозволяє встановити зміст прав і свобод, визначених у Конвенції і протоколах до неї, хоча як джерело права вона окремо визначена у Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та частині четвертій статті 11 ГПК України. Власне, сам ЄСПЛ неодноразово підкреслював саме таке значення своїх рішень.

Отже, рішення Суду ЄС належить розцінювати як таке, що дозволяє встановити зміст положень актів законодавства Європейського Союзу, зазначених у статті 2 Закону про РЕ. Подібно до практики застосування рішень ЄСПЛ, врахуванню підлягають принципи, що випливають із його рішень щодо подібних питань, навіть якщо вони стосуються інших держав.

З огляду на висновки стосовно значення повідомлень Секретаріату ЄС і прецедентного права Суду ЄС у тлумаченні змісту положень Договору про ЄС Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на повідомлення Секретаріату ЄС від 28 травня 2020 року (Compliance Note, CN 01/2020, Ukraine – electricity transmission and dispatch tariff with respect to the tariffs for export and import), який розглядав Порядок № 585 та постанову НКРЕКП № 586 від 22 квітня 2019 року «Про затвердження Порядку формування тарифу на послуги з диспетчерського (оперативно-технологічного) управління» (далі – Порядок № 586) в контексті положень статті 41 Договору про ЄС.

Аналізуючи зазначені Порядки № 585, 586, Секретаріат ЄС виходив з того, що у квітні 2019 року НКРЕКП затвердила дві методики формування тарифу: для встановлення тарифу на передачу електричної енергії та іншу – для встановлення тарифу на диспетчеризацію електроенергії, до кожної з яких було внесено зміни у грудні 2019 року. За відсутності участі НЕК «Укренерго» у механізмі компенсації внутрішніх передач електроенергії за доступ до транскордонного потенціалу та його використання з користувачів стягується плата на основі запланованого імпорту та експорту. Такі платежі не призначені для покриття виключно витрат, пов'язаних з транскордонними потоками. Таким чином, вони рівнозначні платежам, які за своїм змістом еквівалентні митним зборам, що не відповідає напрацьованому законодавству Енергетичного Співтовариства.

Серед іншого, Секретаріат ЄС дійшов висновку, що релевантним для питання тарифів на послуги з передачі та диспетчеризації електроенергії в Україні є рішення Суду у справі номер C-305/17 FENS від 06 грудня 2018 року, в якому Суд постановив, що законодавство Словаччини, яке зобов'язує експортерів електроенергії сплачувати тарифи на послуги з передачі, порушує положення європейського права, що відповідає статті 41 Договору про ЄС.

За змістом статті 41 Договору про ЄС, щодо якої у повідомленні наведені висновки, встановлено заборону мита, а також заходів, що мають подібний результат, щодо імпорту та експорту енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі. При цьому не виключається можливість впровадження таких заходів, якщо вони виправдані на підставі державної політики, безпеки чи з інших визначених підстав.

Тобто встановлена зазначеним положенням заборона стосується в рівній мірі застосування до операцій з експорту та імпорту енергопродуктів як мита, так і заходів щодо встановлення плати, яка за своєю природою є подібною до мита.

Наведений в листах Секретаріату ЄС аналіз дає підстави для висновку про те, що встановлена плата за передачу щодо обсягів експортованої електричної енергії є за своєю природою та з урахуванням її структури такою, що має розцінюватися як захід, який є подібним до мита, встановлення якого не відповідає нормам статті 41 Договору про ЄС та не є виправданим відповідно до пункту 2 цієї статті.

З урахуванням наведеного Велика Палата Верховного Суду вважає необґрунтованими доводи Скаржника про відсутність у судів першої та апеляційної інстанцій підстав для посилання на рішення Суду ЄС у справі FENS vs Slovak Republic як таке, що не є джерелом права, оскільки за змістом положень наведених вище норм законодавства відповідна релевантна практика Суду ЄС має братися до уваги, у тому числі судами. А твердження про те, що відповідно до статей 28, 30 Договору про ЄС заборонено накладати митні збори саме між державами-членами ЄС спростовуються з огляду на положення статті 41 Договору про ЄС, щодо тлумачення якої надав висновки Секретаріат ЄС.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 57 Закону про РЕ електропостачальники мають право купувати та продавати електроенергію на ринку електричної енергії, здійснювати експорт-імпорт електричної енергії за вільними цінами.

Поряд із цим пунктом 1.3.5 Правил ринку передбачено, що кандидат в учасники ринку повинен мати діючі договори, зокрема, про надання послуг з передачі електричної енергії, що укладаються згідно із Кодексом системи передачі (КСП).

Станом на час укладення сторонами Договору про передачу типова форма такого договору містилася у Додатку 6 до КСП, затвердженого постановою НКРЕКП № 309 від 14 березня 2018 року, умови якого не передбачали включення до обсягів послуг з передачі електричної енергії обсягів експортованої електричної

енергії, тобто обсягів, які не пов'язані з обсягами споживання електричної енергії споживачами Позивача.

З огляду на викладене Велика Палата Верховного Суду вважає обґрунтованими висновки судів першої та апеляційної інстанцій про те, що нарахування плати за послуги з передачі електричної енергії при здійсненні її експорту не передбачено умовами Договору про передачу та чинним законодавством.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 3 серпня 2022 року у справі № 910/9627/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852859>.

Саме по собі невиконання посадовими особами банку приписів щодо здійснення розрахунків через кореспондентський рахунок НБУ, наведених у постанові НБУ про віднесення банку до категорії проблемних, за буквального змістом статті 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» не є підставою для висновку про нікчемність спірного правочину, але встановлення судом цього факту поряд з іншими встановленими фактичними обставинами справи може свідчити про наявність таких підстав

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ПАТ «Український професійний банк» в особі Уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на здійснення ліквідації ПАТ «Український професійний банк» до ТОВ «ФК Аурум Фінанс», ТОВ «Гурман 2014», треті особи: Фонд гарантування вкладів фізичних осіб; НБУ; ТОВ «Меблевий комбінат «Стрий»; Приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу; ТОВ «ФК «Інвестохілс Веста» про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину та зобов'язання вчинити певні дії, за касаційними скаргами ТОВ «ФК «Інвестохілс Веста» та ПАТ «Український професійний банк» в особі Уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на здійснення ліквідації ПАТ «Український професійний банк» на рішення Господарського суду міста Києва від 20 листопада 2019 року та постанову Північного апеляційного господарського суду від 19 січня 2021 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Постановою Правління НБУ від 30 січня 2015 року № 73/БТ «Про запровадження особливого режиму контролю за діяльністю ПАТ «Український професійний банк» та призначення куратора» (далі – постанова НБУ № 73/БТ) запроваджено особливий режим контролю за діяльністю банку до повного виконання зобов'язань перед НБУ за кредитним договором.

Постановою НБУ № 293/БТ встановлено обмеження ПАТ «УПБ» у діяльності як юридичної особи, що входить до банківської системи України. Зокрема, банку було заборонено: передавати в забезпечення вкладникам, іншим кредиторам майно та активи банку; використовувати для розрахунків прямі кореспондентські

рахунки, всі розрахунки мали бути здійснені виключно через кореспондентський рахунок, відкритий у НБУ.

27 травня 2015 року між ПАТ «УПБ» та ТОВ «ФК «Аурум фінанс», яке є також фінансовою установою, укладено договір відступлення права вимоги за договорами, укладеними між ВАТ «Український професійний банк» та ВАТ «Меблевий комбінат «Стрий».

Платежі за спірним договором відбувались усередині ПАТ «УПБ» шляхом здійснення внутрішньобанківського переказу, внаслідок якого кошти з поточного рахунку відповідача були перераховані на рахунок банку, який став власником цих коштів.

На підставі постанови Правління НБУ від 28 травня 2015 року № 348 «Про віднесення ПАТ «Український професійний банк» до категорії неплатоспроможних» виконавча дирекція Фонду прийняла рішення від 28 травня 2015 року № 107 «Про запровадження тимчасової адміністрації у ПАТ «Український професійний банк» строком на 3 місяці з 29 травня по 28 серпня 2015 року.

ТОВ «ФК «Аурум фінанс» відступило отримані від позивача права вимоги на користь ТОВ «Гурман 2014» згідно з договором про відступлення права вимоги від 02 липня 2015 року та договором про відступлення права вимоги за іпотечним договором від 20 липня 2015 року.

На підставі постанови Правління НБУ від 28 серпня 2015 року № 562 «Про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію ПАТ «Український професійний банк» виконавча дирекція Фонду 28 серпня 2015 року прийняла рішення № 158 «Про початок процедури ліквідації ПАТ «Український професійний банк» та делегування повноважень ліквідатора банку».

Відповідно до протоколу засідання комісії з перевірки договорів (інших правочинів) від 30 червня 2015 року виявлено порушення норм законодавства, зокрема при укладенні договору про відступлення права вимоги, та вирішено, що вищевказаний договір є нікчемним згідно з пунктами 3, 7 частини третьої статті 38 Закону України № 4452-VI від 23 лютого 2012 року «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (далі – Закон № 4452-VI)

Так, ПАТ «УПБ» та ТОВ «ФК «Аурум фінанс» провели розрахунки за спірним договором через внутрішні рахунки банку, а не через кореспондентський рахунок позивача, відкритий у НБУ, чим порушили вимоги постанови НБУ № 293/БТ, що зробило можливим здійснення операцій з незаконного виведення активів банку шляхом проведення штучних внутрішніх трансакцій. Крім того, ПАТ «УПБ» за спірним договором здійснило відчуження майна за ціною, нижчою (більше ніж на 20 відсотків) від звичайної, внаслідок чого банк зазнав збитків, що є ознакою нікчемності правочину, яка передбачена пунктом 3 частини третьої статті 38 Закону № 4452-VI. Також ПАТ «УПБ», передавши майнові права ТОВ «ФК «Аурум фінанс», яке є кредитором позивача, надало останньому переваги перед іншими кредиторами, що свідчать про нікчемність спірного правочину відповідно до пункту 7 частини третьої статті 38 Закону № 4452-VI.

Листом уповноваженої особи від 21 липня 2015 року ТОВ «ФК «Аурум фінанс» повідомлено про нікчемність договору про відступлення прав вимоги та застосування наслідків їх нікчемності. Також повідомлено про необхідність повернення всіх отриманих згідно з умовами договору оригіналів документів.

Посилаючись на статті 215 та 216 ЦК України, позивач просив, зокрема застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину, а саме зобов'язати відповідача повернути ПАТ «УПБ» права майнової вимоги, отримані за договором про відступлення права вимоги, та повернути оригінали документів, отримані згідно з актом приймання-передачі від 27 травня 2015 року за зобов'язаннями боржника.

ОЦІНКА СУДУ

Згідно з пунктом 7.1 статті 7 Закону України від 05 квітня 2001 року № 2346-III «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (далі – Закон № 2346-III) банки мають право відкривати своїм клієнтам: 1) вкладні (депозитні), 2) поточні та 3) кореспондентські рахунки.

Згідно з пунктом 27.1 статті 27 Закону № 2346-III міжбанківський переказ здійснюється шляхом: проведення суми переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в НБУ; проведення суми переказу через кореспондентські рахунки, що відкриваються банками в інших банках або в розрахунковому банку. Внутрішньобанківський переказ здійснюється банком у порядку, визначеному цим Законом та нормативно-правовими актами НБУ.

Водночас частиною четвертою статті 75 Закону № 4452-VI передбачено право НБУ заборонити проблемному банку використовувати для розрахунків прями кореспондентські рахунки та/або вимагати від проблемного банку проведення розрахунків виключно через консолідований кореспондентський рахунок, відкритий у НБУ.

У справі встановлено, що перерахунок коштів за спірним договором здійснено шляхом внутрішньобанківського переказу всередині ПАТ «УПБ». У зв'язку із цим переведення коштів не могло відобразитись на кореспондентському рахунку банку, відкритому в іншому банку, зокрема НБУ, призначеному для проведення міжбанківських розрахунків.

Такий переказ напряму суперечить положенням пункту 27.1 статті 27 Закону № 2346-III.

За положеннями цього пункту Закону № 2346-III порядок здійснення внутрішньобанківського переказу визначається не тільки законами, а й нормативно-правовими актами НБУ та індивідуальними актами НБУ, які стосуються лише певного банку. Таким нормативно-правовим актом і є Положення № 346, а індивідуальним актом, що стосується ПАТ «УПБ», є постанова НБУ від 30 квітня 2015 року № 293/БТ, якою банку було заборонено: передавати в забезпечення вкладникам, іншим кредиторам майно та активи банку; використовувати для розрахунків прями кореспондентські рахунки, всі розрахунки мали бути здійснені виключно через кореспондентський рахунок, відкритий у НБУ, тощо.

Здійснення банком, віднесеним до проблемних, внутрішньобанківських розрахунків у супереч заборонам, визначеним у постанові НБУ про віднесення цього банку до проблемних, не відповідає законодавству і є незаконними діями.

Оцінюючи з урахуванням цих висновків спірні правовідносини, Велика Палата Верховного Суду вважає, що саме по собі невиконання посадовими особами банку припису щодо здійснення розрахунків через кореспондентський рахунок НБУ, наведених у постанові НБУ № 293/БТ про віднесення банку до категорії проблемних, за буквального змістом статті 38 Закону № 4452-VI не є підставою для висновку про нікчемність спірного правочину, але встановлення судом цього факту поряд з іншими встановленими фактичними обставинами справи може свідчити про наявність таких підстав.

НБУ, здійснюючи контролюючі функції, має право запровадити особливий режим контролю за діяльністю банку та призначити куратора банку. Особливий режим контролю є додатковим інструментом банківського нагляду, що використовується, як правило, одночасно із заходами впливу, встановленими статтею 73 Закону № 2121-III. Під час здійснення особливого режиму контролю за діяльністю банку НБУ має право заборонити банку використовувати для розрахунків прямі кореспондентські рахунки та/або вимагати від банку проведення розрахунків виключно через консолідований кореспондентський рахунок (частина шоста статті 67 Закону № 2121-III).

На виконання цих положень Правлінням НБУ прийнято постанову № 346.

Відповідно до пункту 3.5 Положення № 346 рішення НБУ про застосування заходів впливу є обов'язковим для виконання, що означає, що усі введені НБУ заборони у банківській діяльності банку, який віднесено до категорії проблемних, повинні бути виконані обов'язково.

Зазначеним Положенням передбачено також застосування заходів впливу шляхом обмежень здійснення певних банківських операцій та дій, що складають банківську діяльність.

Отже, приймаючи рішення про віднесення банку до категорії проблемних, НБУ може зазначити обмеження щодо діяльності такого банку, і така постанова НБУ є обов'язковою для виконання. Якщо постановою НБУ, якою віднесено банк до категорії проблемних, застосовані такі обмеження, як зобов'язання банку здійснювати розрахунки в національній валюті виключно через кореспондентський рахунок, відкритий у НБУ, то таке обмеження є обов'язковим і порушення такої заборони є незаконною дією. Норми загального банківського законодавства, за якими розрахунки за банківськими операціями здійснюються іншим шляхом, у тому числі через внутрішні розрахункові рахунки банку, не повинні у цих випадках застосовуватись, оскільки законодавство щодо виведення банку з ринку є спеціальним і заборони, застосовані НБУ є заборонами, що застосовуються лише до проблемного банку у конкретному випадку та з певної причини та є обов'язковими до виконання. Застосування НБУ обмежень щодо проведення проблемним банком операцій є формою реалізації регулятором

банківських послуг своїх контрольних функцій у межах загального законодавства і порушення таких обмежень є порушенням законодавства.

Як зазначалось вище, порушення заборони НБУ на здійснення розрахунків за правочинами не через кореспондентський рахунок само по собі не свідчить про нікчемність договору, оскільки за змістом положень частини третьої статті 38 Закону № 4452-VI такі дії не віднесено до підстав визнання правочинів нікчемними. Разом з тим і зазначення у договорі зобов'язання про оплату передачі права вимоги та наявність платіжного доручення на переказ зазначених коштів без підтвердження їх фактичного надходження та зарахування на відповідні рахунки не є достатніми доказами для підтвердження оплатності такого договору.

Оцінка дій учасників цих правочинів з метою встановлення підстав для визнання правочинів нікчемними повинна здійснюватися відповідно до усіх наданих доказів та встановлених фактичних обставин справи, а тому суди повинні робити висновки щодо наявності таких підстав, як у відповідності до загальних принципів цивільного права та принципів ділового обороту, так і усіх положень законодавства, у тому числі локального і індивідуального характеру в кожному конкретному випадку.

Звертаючись до суду з цим позовом, позивач зазначав, що укладені банком договори про відступлення прав вимоги є нікчемними відповідно до пунктів 3 та 7 статті 38 Закону № 4452-VI.

Як встановили суди, ТОВ «ФК «Аурум фінанс» було кредитором ПАТ «УПБ» за договором комплексного банківського обслуговування та договором банківського вкладу. За договором відступлення права вимоги товариство набуло права за кредитними договорами та договорами забезпечення та зобов'язане було перерахувати банку 4 600 000 грн. При цьому заборгованість за одним кредитним договором складає 2 280 086,28 доларів США, за іншим 1 668 698, 24 грн, а передбачена договором сума за оплату уступки права вимоги складає 4 600 000 грн.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що сама передача права вимоги за договорами іпотеки цілісного майнового комплексу – меблевого комбінату та застави його обладнання за ціною, що суттєво нижча, ніж заборгованість за кредитним договором, за умови, що в разі визнання банку неплатоспроможним це майно може бути продане з аукціону за справедливую ціну, унеможливила таку реалізацію, а й відтак повернення іншим кредиторам належних їм від банку сум у процедурі виведення банку з ринку фінансових послуг. За таких обставин у комісії було достатнього підстав для визнання такого договору нікчемним за пунктом 2 частини третьої статті 38 Закону № 4452-VI.

Як установили суди, перерахування коштів, передбачених умовами договору, відбулось шляхом їх списання в день укладення договору відступлення права вимоги (27 травня 2015 року) з поточного банківського рахунку ТОВ «ФК «Аурум фінанс», а не через кореспондентський рахунок, відкритий у НБУ.

Такий платіж, усупереч постанові про заборону таких розрахунків, позбавив НБУ можливості контролю за проведеною операцією та створив перевагу для

ТОВ «ФК «Аурум фінанс» перед іншими кредиторами. Отримавши право вимоги на іпотечне та заставне майно, що складає цілісний майновий комплекс – меблевий комбінат, та сплативши за нього суму, що дорівнює розміру коштів, зазначеному на рахунку, ТОВ «ФК «Аурум фінанс» фактично отримало переваги на компенсацію своїх можливих збитків, спричинених віднесенням банку до неплатоспроможних, шляхом звернення стягнення на це майно, тим самим отримавши переваги перед іншими кредиторами банку, які такого права не набули. А відтак у комісії було достатньо підстав для визнання договорів про відступлення прав вимоги нікчемними, зокрема й за пунктом 7 частини третьої статті 38 Закону № 4452-VI.

Відмовляючи в позові, суди також виходили з того, що договір є оплатним, оскільки умовами договору передбачена така оплата. Однак такий висновок є помилковим, оскільки тільки наявність у договорі умови про оплату не свідчить про оплатність цього договору.

Корегування структури банківського балансу (зміна обліку грошових зобов'язань шляхом переведення коштів з одного рахунку на інший у межах одного банку без реального надходження коштів та без відображення їх на кореспондентському рахунку за наявності відповідного обмеження) свідчить про безоплатність операції (розрахунку за договором) та разом з іншими обставинами цієї справи вказує на нікчемність договору відступлення на підставі пункту 1 частини третьої статті 38 Закону № 4452-VI.

Відтак з урахуванням обмежень, установлених постановою НБУ № 293-БТ про віднесення ПАТ «УПБ» до категорії проблемних та запровадження особливого режиму контролю за діяльністю банку, саме через кореспондентський рахунок банку, відкритий в НБУ, повинні були здійснюватися трансакції проблемного банку та його клієнтів з відображенням як їх списання/надходження з рахунку клієнта, так і надходження на власний рахунок банку. Відсутність відображення наявності коштів набувача права вимоги на кореспондентському рахунку банку, відкритому в НБУ, та невідображення спірної банківської операції на цьому рахунку свідчить про відсутність коштів на поточному рахунку, а здійснення платежу за такими рахунками поза кореспондентським рахунком - про безоплатність угоди, незважаючи на наявність платіжного доручення про їх перерахування, на що посилається ТОВ «ФК «Аурум фінанс».

На підставі зазначеного вище Велика Палата Верховного Суду вважає посилання позивача на нікчемність спірного правочину обґрунтованими, а позовні вимоги про застосування наслідків нікчемного договору – такими, що підлягають задоволенню.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 11 січня 2022 року у справі № 910/10784/16 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637695>.

2. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висловленої раніше позиції Верховного Суду України

2.1. Адміністративна юрисдикція

ВП ВС відступила від правового висновку ВСУ щодо несумісності статусу фіктивного підприємства з легальною підприємницькою діяльністю, визначивши, що суб'єкт господарювання з ознаками фіктивності є правосуб'єктом, незважаючи на дефекти при його створенні або мету діяльності.

Вирок щодо посадової особи контрагента за статтею 205 КК України (фіктивне підприємство), а також ухвала про звільнення особи від кримінальної відповідальності за цією статтею у зв'язку із закінченням строків давності не можуть створювати преюдицію для адміністративного суду в податковому спорі при встановленні реальності господарських операцій платника податків із таким контрагентом, якщо тільки суд кримінальної юрисдикції не встановив конкретні обставини щодо дій чи бездіяльності платника податків. Такі вирок або ухвала суду за результатами розгляду кримінального провадження мають оцінюватися адміністративним судом разом із наданими первинними документами й обставинами щодо наявності первинних документів, правильності їх оформлення, можливості виконання (здійснення) спірних господарських операцій, їхнього зв'язку з господарською діяльністю платника податків та можливого використання придбаного товару (робіт, послуг) у подальшій діяльності

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу Офісу великих платників податків ДПС (правонаступник – Східне Міжрегіональне управління ДПС по роботі з великими платниками податків; далі – Східне МУ ДПС) на постанову Третього апеляційного адміністративного суду від 18 червня 2020 року у справі за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «АТБ-маркет» (далі – ТОВ «АТБ-маркет», ТОВ відповідно) до Східного МУ ДПС про визнання протиправними та скасування податкових повідомлень-рішень, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Офіс великих платників податків ДФС провів документальну планову виїзну перевірку ТОВ «АТБ-маркет» з питань податкового, валютного законодавства, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за період з 01 січня 2015 року по 30 червня 2018 року, за результатами якої склав акт від 07 грудня 2018 року.

Проведеною перевіркою встановлено, зокрема, заниження ТОВ «АТБ-маркет» податку на прибуток підприємств та ПДВ.

Офіс великих платників податків ДФС прийняв податкові повідомлення-рішення від 27 березня 2019 року № 0001984611, яким підприємству збільшено

суми грошового зобов'язання зі сплати ПДВ та № 0002004617, яким збільшено суми грошового зобов'язання зі сплати податку на прибуток.

Суди встановили, що 04 серпня 2015 року ТОВ «АТБ-маркет» уклало договори поставки в письмовій формі з ТОВ «Агротрейдинг. С», ТОВ «Бахча. С», ТОВ «Агро. С. С.», на виконання яких сторони оформили податкові та видаткові накладні, товарно-транспортні накладні. Позивач оплатив поставлений товар, що підтверджується наявними в матеріалах справи письмовими доказами. Зазначені господарські операції в бухгалтерському обліку позивача відображені належним чином. Кредиторська заборгованість відсутня, що не оспорується відповідачем.

Заперечуючи щодо можливості надання позивачу товарів указаними контрагентами та вважаючи, що позивач отримав їх безоплатно від невстановлених осіб, відповідач в акті перевірки зазначив про те, що Дніпропетровське управління Офісу великих платників податків ДФС отримало лист Головного слідчого управління фінансових розслідувань ДФС України від 08 червня 2018 року про здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні за ознаками злочинів, передбачених частиною третьою статті 28, частиною другою статті 205, частиною третьою статті 28, частиною третьою статті 212, частиною другою статті 15, частиною п'ятою статті 191, частиною третьою статті 209 КК України, у тому числі за фактом ухилення від сплати податків службовими особами ТОВ «АТБ-маркет».

Враховуючи факти, встановлені у кримінальних провадженнях, Офіс великих платників податків ДФС дійшов висновку про безпідставне формування ТОВ «АТБ-маркет» витрат, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування, та податкового кредиту за операціями придбання товарів у контрагентів – постачальників ТОВ «Агротрейдинг. С», ТОВ «Бахча. С», ТОВ «Агро. С. С.».

Вважаючи податкові повідомлення-рішення від 27 березня 2019 року № 0001984611, 0002004617 протиправними, позивач звернувся до суду із цим позовом.

ОЦІНКА СУДУ

З аналізу положень Податкового кодексу України вбачається, що правові наслідки у вигляді виникнення права платника податку на формування витрат, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування, та податкового кредиту наступають лише у разі реального (фактичного) вчинення господарських операцій з придбання товарів (робіт, послуг) з метою їх використання у власній господарській діяльності, що пов'язані з рухом активів, зміною зобов'язань чи власного капіталу платника, та відповідають економічному змісту, відображеному в укладених платником податку договорах, що має підтверджуватись належним чином оформленими первинними документами.

Аналіз реальності господарської діяльності повинен здійснюватися на підставі даних податкового, бухгалтерського обліку платника податків та відповідності їх дійсному економічному змісту. При цьому в первинних

документах, які є підставою для бухгалтерського обліку, фіксуються дані лише про фактично здійснені господарські операції.

Як установив суд апеляційної інстанції та підтверджується матеріалами справи, податковий кредит з ПДВ та витрати, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування (податок на прибуток підприємств), ТОВ «АТБ-маркет» протягом перевіреного Офісом великих платників податків ДФС періоду формувало, зокрема, за господарськими операціями придбання у серпні - вересні 2015 року в контрагентів – постачальників товарів (овочів, фруктів, зелені) ТОВ «Бахча. С», ТОВ «Агро. С. С.» та ТОВ «Агротрейдинг. С» за укладеними договорами поставки.

На підтвердження правомірності зазначених господарських операцій позивач надав до перевірки належним чином оформлені первинні документи (договори поставки, податкові та видаткові накладні, товарно-транспортні накладні), а також довідку з банку про оплату товарів, протокол заліку взаємних вимог.

При цьому контролюючий орган керувався інформацією, наведеною в листах Головного слідчого управління фінансових розслідувань ДФС України від 08 червня 2018 року, матеріалами кримінального провадження, а саме копіями протоколів допиту від 28 вересня 2017 року громадянина ОСОБА_1 як директора та засновника ТОВ «Агротрейдинг. С» та громадянина ОСОБА_2 як директора та засновника ТОВ «Бахча. С». З указаних протоколів допитів контролюючий орган з'ясував, що в ході допитів ОСОБА_1 та ОСОБА_2 повідомили, що зареєстрували підприємства на прохання невідомої особи за грошову винагороду у зв'язку з тяжким фінансовим становищем без мети ведення фінансово-господарської діяльності, а також, серед іншого, розповіли, що їм невідомо, хто складав та підписував податкову й іншу звітність. Крім цього, контролюючий орган взяв до уваги копію ухвал суду, якими ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3 (директора та засновника ТОВ «Агро. С. С.») звільнено від кримінальної відповідальності за частиною першою статті 205 КК України у зв'язку із закінченням строків давності.

Визначаючи ТОВ «АТБ-маркет» зобов'язання з ПДВ і податку на прибуток, Офіс великих платників податків ДФС послався на правову позицію Верховного Суду України, викладену, зокрема, в постанові від 05 березня 2012 року у справі № 21-421а11, про безпідставність відображених сум податкового кредиту з ПДВ на підставі податкових накладних, виписаних від імені осіб, які заперечують свою участь у створенні та діяльності контрагентів платника податків.

Варто зауважити, що якщо на момент укладання договорів між позивачем та ТОВ «Агротрейдинг. С», ТОВ «Бахча. С», ТОВ «Агро. С. С.» Закон України від 16 липня 1999 року № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (далі – Закон № 996-XIV) містив визначення первинного документа як документа, який містить відомості про господарську операцію та підтверджує її здійснення, то з введенням в дію 03 січня 2017 року Закону України від 03 листопада 2016 року № 1724-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг» первинний

документ лише містить відомості про господарську операцію, однак не підтверджує її.

Відтак підтвердженням господарської операції виходячи з визначення Закону № 996-XIV є саме рух матеріальних активів та коштів між контрагентами, натомість первинна документація є відображенням такої операції.

При цьому ПК України та Закон № 996-XIV не розглядають невідповідність цивільно-правових повноважень особи на те, щоб діяти від імені юридичної особи, як самостійну підставу неналежності оформлених первинних документів, а складені нею первинні документи не позбавляють правового значення у випадку фактичного руху активів.

Отже, будь-який документ, виданий від імені суб'єкта господарювання (платника податків), що не був позбавлений відповідного статусу на час складення цього документа, має силу первинного документа та згідно зі статтею 44 ПК України та статтею 9 Закону № 996-XIV підтверджує дані податкового обліку суб'єкта господарювання та/або його контрагентів у тому разі, якщо цей документ містить, зокрема: достовірні дані про фактично здійснену господарську операцію та відображає її економічну суть; особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції.

Водночас інший платник податків під час використання такого документа у своєму податковому обліку повинен діяти розумно, добросовісно та з належною обачністю, а також не мати достатніх підстав для сумніву в достовірності даних, внесених до відповідного документа своїм контрагентом, у тому числі стосовно даних щодо можливих дефектів правового статусу такого контрагента, а також щодо підпису та інших засобів ідентифікації представників контрагента, які брали участь у господарській операції.

У справі, що переглядається, суд апеляційної інстанції, скасовуючи рішення суду першої інстанції та задовольняючи позов, керувався тим, що висновки акта перевірки ґрунтуються виключно на інформації, яка наявна в протоколах допиту громадян ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 та ухвалах суду про звільнення їх від кримінальної відповідальності за статтею 205 КК України у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. При цьому апеляційний суд зауважив, що суд першої інстанції не врахував, що під час вирішення питання про звільнення вказаних директорів підприємств – контрагентів від кримінальної відповідальності та постановлення відповідних ухвал інформація, що міститься в протоколах їх допитів, судом не перевірялась, обставини щодо спірних господарських операцій не досліджувались.

Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що вирок щодо посадової особи контрагента за статтею 205 КК України, а також ухвала про звільнення особи від кримінальної відповідальності за цією статтею КК України у зв'язку із закінченням строків давності не можуть створювати преюдицію для адміністративного суду, якщо тільки суд кримінальної юрисдикції не встановив конкретні обставини щодо дій чи бездіяльності позивача. Такі вирок чи ухвала суду за результатами розгляду кримінального провадження мають оцінюватися

адміністративним судом разом з наданими первинними документами та обставинами щодо наявності первинних документів, правильності їх оформлення, можливості виконання (здійснення) спірних господарських операцій, їх зв'язку з господарською діяльністю позивача та можливого використання придбаного товару (робіт, послуг) у подальшій діяльності.

Відповідно до частини восьмої статті 9 Закону № 996-XIV відповідальність за несвоєчасне складання первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку та недостовірність відображених у них даних несуть особи, які склали та підписали ці документи.

При цьому важливо враховувати фактичну можливість платника податків усвідомлювати той факт, що від імені задекларованого в первинних документах суб'єкта господарювання діють неуповноважені особи. Мають бути наявні докази того, що законними заходами добросовісний платник податків міг перевірити правдивість відповідних первинних документів, а також мав достатні підстави, діючи з належною обачністю, для обґрунтованих сумнівів у достовірності складених іншими особами первинних документів. Інакше тлумачення норм податкового законодавства фактично перекладає обов'язок здійснення податкового контролю на самих платників податків.

Контролюючий орган має довести, що платник податків, приймаючи від контрагентів та використовуючи певні документи для цілей податкового обліку, діяв нерозумно, недобросовісно або без належної обачності. А це також пов'язано з фактичною можливістю й економічною доцільністю перевірки самим платником податків достовірності відомостей, які були включені до первинних документів. Мають бути наявні докази того, що розумними заходами добросовісний платник податків міг перевірити правдивість відповідних документів, а також мав достатні підстави, діючи з належною обачністю, для обґрунтованих сумнівів у їх змісті.

З огляду на викладене Велика Палата Верховного Суду вважає, що платник податків не може бути обмежений у використанні первинного документа для цілей податкового обліку в тому разі, якщо безпосередньо він не вносив до такого документа неправдиві (недостовірні) відомості. Всі негативні наслідки, пов'язані з недостовірністю даних, зазначених у первинному документі, мають покладатися виключно на ту особу, яка їх внесла. Отже, якщо іншою особою були внесені до документа відомості щодо учасника господарської операції, який має дефекти правового статусу, то добросовісний платник податків, який скористався відповідним документом для підтвердження даних свого податкового обліку, не може зазнавати жодних негативних наслідків у тому разі, якщо інші обставини, зазначені в первинному документі, зокрема рух відповідних активів, мали місце. При цьому має враховуватися реальна можливість платника податків пересвідчитися у тому, чи були достовірними відомості, що внесені до первинного документа його контрагентом.

Велика Палата Верховного Суду вважає вмотивованими висновки суду апеляційної інстанції про реальність господарських операцій між позивачем та ТОВ «Агротрейдинг. С», ТОВ «Бахча. С», ТОВ «Агро. С. С.», за наслідками яких

сформовано витрати, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування, та спірний податковий кредит, оскільки встановлені обставини справи, які суд першої інстанції безпідставно залишив поза увагою, свідчать про поставку товарів, оплату їх вартості, використання ТОВ «АТБ-маркет» у власній господарській діяльності. Товари, отримані від цих підприємств, не можуть вважатись безоплатно отриманими, а відповідач не може визнавати суми, витрачені на їх придбання, як доходи позивача.

Водночас Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновку Верховного Суду України, викладеного у постанові від 01 грудня 2015 року у справі № 826/15034/14 (№ 21-3788a15), про те, що статус фіктивного, нелегального підприємства несумісний з легальною підприємницькою діяльністю, у зв'язку із чим господарські операції таких підприємств не можуть бути легалізовані навіть за формального підтвердження документами бухгалтерського обліку.

Станом на час прийняття Верховним Судом України вказаної вище правової позиції Особлива частина КК України містила склад злочину у сфері господарської діяльності – фіктивне підприємництво (стаття 205), що передбачав створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона.

Отже, стаття 205 КК України охоплювала лише дефекти створення / придбання юридичної особи і вказувала на мету діяльності – прикриття незаконної діяльності. Однак ця норма не вказувала на наслідки такої діяльності для третіх осіб – тих, які мали (свідомо чи несвідомо) господарські відносини з підприємством, створеним з метою прикриття незаконної діяльності. Наслідки для третіх осіб мають кваліфікуватися окремо за наявності відповідного складу злочину в їх діях.

Отже, суб'єкт господарювання з ознаками фіктивності є правосуб'єктом, незважаючи на дефекти при його створенні чи мету діяльності, а це суперечить висновкам Верховного Суду України про те, що «господарські операції таких підприємств не можуть бути легалізовані навіть за формального підтвердження документами бухгалтерського обліку».

З огляду на те, що Верховний Суд України помилково поширив на податкові правовідносини норму статті 205 КК України, що має інший предмет регулювання, Велика Палата Верховного Суду визнає необґрунтованим висновок Верховного Суду України про те, що статус фіктивного, нелегального підприємства несумісний з легальною підприємницькою діяльністю, у зв'язку із чим господарські операції таких підприємств не можуть бути легалізовані навіть за формального підтвердження документами бухгалтерського обліку.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 7 липня 2022 року у справі № 160/3364/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105852864>.

2.2. Господарська юрисдикція

ВП ВС відступила від правового висновку ВСУ щодо можливості застосування до органу Державної казначейської служби України санкцій у вигляді пені, передбачених абзацом другим пункту 32.2 статті 32 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», визначивши, що відповідальність за несвоєчасне виконання платіжних доручень у вигляді пені, яку належить сплатити на користь отримувача (стягувача) на підставі абзацу другого пункту 32.2 статті 32 цього Закону, не може покладатися на юридичну особу, що здійснює обслуговування рахунку платника, тобто «банк платника» в розумінні вказаного Закону – Державну казначейську службу України.

Отримувач не позбавлений можливості відновити свої порушені права в порядку відшкодування шкоди, передбаченому абзацом четвертим пункту 32.2 статті 32 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу Державної казначейської служби України на постанову Північного апеляційного господарського суду від 31 березня 2021 року та рішення Господарського суду міста Києва від 28 жовтня 2020 року за позовом ПАТ «Центральна збагачувальна фабрика «Вуглегірська» до Державної казначейської служби України про стягнення 2 381 717,88 грн, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

На виконання рішення у справі № 910/20652/15 Господарським судом міста Києва видано наказ від 25 травня 2016 року про стягнення з ТОВ «ДВ Нафтогазовидобувна компанія» на користь ПрАТ «ЦЗФ «Вуглегірська» заборгованості в загальному розмірі 11 809 876,22 грн.

Відділом примусового виконання рішень Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України у виконавчому провадженні № 51760865 зазначена сума була стягнута в повному обсязі, а грошові кошти перераховані на рахунки Міністерства юстиції України, які обслуговує відповідач.

Подані державним виконавцем платіжні доручення від 02 серпня 2016 року про перерахування на поточний рахунок позивача грошових коштів у сумі 5 792 849,12 грн та від 03 серпня 2016 року про перерахування на поточний рахунок позивача грошових коштів у сумі 5 837 027,10 грн були отримані відповідачем 02 серпня 2016 року та 03 серпня 2016 року відповідно.

У вказаних платіжних дорученнях платником зазначено Міністерство юстиції України, отримувачем – позивача, банком отримувача – АТ «Райффайзен банк Аваль» у місті Києві.

Вказані платіжні доручення не були виконані Казначейством у встановлений чинним законодавством строк, у зв'язку із чим позивач не мав можливості розпоряджатися належними йому грошовими коштами до 01 лютого 2017 року.

Ураховуючи несвоєчасне перерахуванням відповідачем коштів позивачу, ПрАТ «ЦЗФ «Вуглегірська» просив стягнути з Казначейства пеню, передбачену статтею 32 Закону України № 2346-III від 05 квітня 2001 року «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (далі – Закон № 2346-III), а також інфляційні втрати та 3 % річних.

ОЦІНКА СУДУ

Відповідно до пункту 5.1 статті 5 Закону № 2346-III суб'єктами правових відносин, що виникають при здійсненні переказу коштів, є учасники, користувачі (платники, отримувачі) платіжних систем.

Відповідно до абзацу другого пункту 1 Положення про Державну казначейську службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 року № 215 (далі – Положення № 215), Казначейство є учасником системи електронних платежів Національного банку.

Відповідно до підпунктів 13.1, 13.2 розділу 13 Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України № 512/5 від 02 квітня 2012 року (далі – Інструкція № 512/5), у редакції, чинній на час подання до Казначейства платіжних доручень, органи ДВС мають відповідні рахунки в органах Державної казначейської служби України для обліку депозитних сум і зарахування стягнутих з боржників коштів та їх виплати стягувачам у національній валюті, а також відповідні рахунки для обліку аналогічних операцій в іноземній валюті в банках. Розрахунки з таких рахунків здійснюються тільки в безготівковій формі. Не допускаються видача та переказ стягнутих державними виконавцями сум стягувачам без зарахування на депозитний рахунок органу ДВС.

З огляду на аналіз наведених вище норм в сукупності, Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновком суду апеляційної інстанції про те, що зазначені дії засвідчують платіжний, розрахунковий характер відносин, що виникають між органами державної виконавчої служби, Казначейством та стягувачем.

Як наслідок, у цих відносинах на Казначейство розповсюджує свою дію Закон № 2346-III та Інструкція № 22.

У цьому контексті Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне розглянути твердження скаржника про неможливість застосування до нього санкції, передбаченої в пункті 32.2 статті 32 Закону № 2346-III.

Здійснюючи переказ грошових коштів за відповідним дорученням, скаржник є суб'єктом переказу, який виконує функцію банку під час здійснення такого переказу. Отже, є банком у розумінні положень розділу VII Закону № 2346-III, що спростовує твердження скаржника та доводить, що до нього може бути застосована санкція, передбачена в пункті 32.2 статті 32 Закону № 2346-III.

Разом із цим скаржник стверджує, що він не виконує функцію банку, який обслуговує позивача. Велика Палата Верховного Суду погоджується із вказаним твердженням скаржника з огляду на таке.

Положеннями пункту 32.2 статті 32 Закону № 2346-III закріплено, що у разі порушення банком, що обслуговує отримувача, строків завершення переказу цей банк зобов'язаний сплатити отримувачу пеню у розмірі 0,1 відсотка суми простроченого платежу за кожний день прострочення, що не може перевищувати 10 відсотків суми переказу, якщо інший розмір пені не обумовлений договором між ними. В цьому випадку платник не несе відповідальності за прострочення перед отримувачем.

Платник має право на відшкодування банком, що обслуговує отримувача, шкоди, заподіяної йому внаслідок порушення цим банком строків завершення переказу, встановлених пунктом 30.2 статті 30 цього Закону.

На підставі аналізу вказаного пункту Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що для вирішення питання щодо можливості застосування до скаржника конкретної санкції з усіх передбачених пунктом 32.2 статті 32 Закону № 2346-III визначальним є встановлення змісту категорії «банк, що обслуговує отримувача» у цих правовідносинах.

Відповідно до пункту 1.37 статті 1 Закону № 2346-III (в редакції на час подання спірних платіжних доручень) розрахунково-касове обслуговування – послуги, що надаються банком клієнту на підставі відповідного договору, укладеного між ними, які пов'язані із переказом коштів з рахунка (на рахунок) цього клієнта, видачею йому коштів у готівковій формі, а також здійсненням інших операцій, передбачених договорами.

Наведене вище свідчить, що переказ коштів з рахунку платника – це послуга, яка надається платнику банком, що його обслуговує, на підставі відповідного договору, укладеного між ними. Разом із цим зарахування суми переказу на рахунок отримувача – це послуга, яка надається отримувачу банком, що його обслуговує, на підставі відповідного договору, укладеного між ними.

У розумінні пункту 32.2 статті 32 Закону № 2346-III банк, який обслуговує отримувача – особа, яка надає отримувачу послуги з розрахунково-касового обслуговування на підставі відповідного договору, укладеного між ними.

Пункт 1.8 Порядку № 758 свідчить, що Казначейство не є винятком із загального правила. Розрахунково-касове обслуговування клієнтів здійснюється органами Казначейства на підставі відповідного договору.

З огляду на викладене вище, саме по собі зобов'язання скаржника перерахувати кошти виключно позивачеві і нікому іншому не може свідчити про те, що Казначейство виконує функції банку, який обслуговує отримувача. Таке перерахування – це послуга, яка надається платнику згідно з умовами відповідного договору.

Враховуючи обставини, встановлені судами попередніх інстанцій, матеріали справи не містять доказів укладення відповідного договору між скаржником та позивачем. Отже, позивачем не було доведено, що скаржник є банком, який обслуговує отримувача (ПрАТ «ЦЗФ «Вуглегірська»). Натомість скаржник є банком, який обслуговує платника (Міністерство юстиції України).

З огляду на зазначене вище Велика Палата Верховного Суду висноває, що у цих правовідносинах суд не може застосовувати до скаржника санкції, передбачені абзацом другим пункту 32.2 статті 32 Закону № 2346-III. Відповідальність за несвоєчасне виконання платіжних доручень у вигляді пені, яку належить сплатити на користь отримувача (стягувача), не може покладатись на юридичну особу, що здійснює обслуговування рахунка платника, тобто «банк платника» в розумінні Закону № 2346-III – Державну казначейську службу України.

Разом із цим позивач не позбавлений можливості відновити свої порушені права в порядку відшкодування шкоди, передбаченому абзацом четвертим пункту 32.2 статті 32 Закону № 2346-III.

Враховуючи викладене, Велика Палата Верховного Суду відступає від висновку Верховного Суду України, викладеного у постанові від 05 липня 2017 року у справі № 760/11577/15-ц, стосовно можливості поширення на відносини щодо затримки платежу з вини банку відправника – органу Державної казначейської служби України наслідків, передбачених законом для відносин між отримувачем та банком, що обслуговує отримувача (абзац другий пункту 32.2 статті 32 Закону № 2346-III).

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 17 серпня 2022 року у справі № 910/10427/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105935911>.

3. Справи, розглянуті з підстав необхідності відступу від висловленої раніше позиції Верховного Суду

3.1. Господарська юрисдикція

ВП ВС відступила шляхом уточнення від правового висновку КАС ВС щодо порядку проведення оцінки нерухомого майна у виконавчому провадженні, визначивши, що проведення оцінки майна – об'єкта нерухомості повинно здійснюватися з обов'язковим призначенням для оцінки суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання відповідно до положень абзацу другої частини третьої статті 57 та статті 20 Закону України «Про виконавче провадження» на підставі постанови виконавця

20 липня 2022 року Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу ТОВ «Станіславська торгова компанія» на постанову Північного апеляційного господарського суду від 05 липня 2021 року за скаргою Товариства на дії Відділу примусового виконання рішень Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України (щодо винесення постанови про призначення суб'єкта оціночної діяльності) у справі за позовом НБУ до ТОВ «Станіславська торгова компанія», третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача – ПАТ «ВіЕйБі Банк», про звернення стягнення на предмет іпотеки, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

13 жовтня 2014 року НБУ та Товариство уклали іпотечний договір, за змістом пункту 5 якого в забезпечення виконання позичальником ПАТ «Всеукраїнський акціонерний банк» зобов'язань за кредитним договором іпотекодавець (Товариство) надав в іпотеку нерухоме майно (єдиний майновий комплекс) загальною ринковою вартістю 1 250 000 000,00 грн.

29 грудня 2018 року НБУ та ТОВ ОФ «Де Візу» уклали договір, предметом якого є надання послуг з оцінки заставного майна та рецензування звітів про оцінку заставного майна.

Рішенням суду в рахунок часткового погашення заборгованості за кредитним договором від 13 жовтня 2014 року, укладеним між НБУ та ПАТ «Всеукраїнський акціонерний банк», на загальну суму 1 224 239 240,01 грн звернено стягнення на предмет іпотеки за іпотечним договором від 13 жовтня 2014 року, а саме нерухоме майно. Визначено спосіб реалізації нерухомого майна шляхом проведення прилюдних торгів та стягнуто з Товариства в дохід Державного бюджету України 73 080 грн судового збору.

13 лютого 2020 року на виконання цього судового рішення Господарський суд міста Києва видано відповідний наказ, за яким постановою ВДВС від 28 лютого 2020 року відкрито виконавче провадження.

12 серпня 2020 року ВДВС виніс постанову про опис та арешт майна (коштів) боржника.

Товариство зверталось до НБУ із заявою від 13 серпня 2020 року, у якій пропонувало визначити дату, час і місце зустрічі та направити уповноваженого представника для визначення вартості майна за взаємною згодою в порядку, передбаченому статтею 57 Закону України від 02 червня 2016 року № 1404-VIII «Про виконавче провадження» (далі – Закон №1404-VIII). Товариство направило до ВДВС лист, у якому повідомило Державного виконавця про намір погодити вартість майна з НБУ.

02 вересня 2020 року державний виконавець виніс постанову про призначення суб'єкта оціночної діяльності для участі у виконавчому провадженні, за якою оцінювачем призначено ТОВ ОФ «Де Візу».

На думку скаржника, державний виконавець порушив встановлений статтею 57 Закону №1404-VIII порядок визначення вартості нерухомого майна Боржника, зокрема: не визначив його вартості за взаємною згодою сторін виконавчого провадження; не провів огляду зазначеного майна; призначив для оцінки майна боржника пов'язаного із НБУ суб'єкта оціночної діяльності без проведення конкурсного відбору, що вимагається приписами статті 10 Закону України від 12 липня 2001 року № 2658-III «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» (далі – Закон № 2658-III).

ОЦІНКА СУДУ

Частини перша та друга статті 57 Закону № 1404-VIII передбачають, що визначення вартості майна боржника здійснюється за взаємною згодою сторонами виконавчого провадження. У разі якщо сторони виконавчого провадження, а також заставодержатель у 10-денний строк з дня винесення

виконавцем постанови про арешт майна боржника не досягли згоди щодо вартості майна та письмово не повідомили виконавця про визначену ними вартість майна, виконавець самостійно визначає вартість майна боржника. Звіт про оцінку майна має бути складений не раніше дати винесення постанови про арешт такого майна.

Згідно із частиною третьою статті 57 Закону № 1404-VIII у разі якщо сторони виконавчого провадження не дійшли згоди щодо визначення вартості майна, визначення вартості майна боржника здійснюється виконавцем за ринковими цінами, що діють на день визначення вартості майна. Для проведення оцінки за регульованими цінами, оцінки нерухомого майна, транспортних засобів, повітряних, морських та річкових суден виконавець залучає суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання. У разі якщо визначити вартість майна (окремих предметів) складно, виконавець має право залучити суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання для проведення оцінки майна (частина четверта статті 57 Закону № 1404-VIII).

Аналіз статті 57 Закону № 1404-VIII дозволяє дійти висновку, що для завдань виконавчого провадження вартість майна боржника може бути визначена двома шляхами: 1) за згодою сторін (та заставодержателя), про досягнення якої вони мають повідомити виконавця у встановленому порядку; 2) у разі недосягнення такої згоди виконавець самостійно визначає вартість майна за ринковими цінами, які діють на день визначення; 3) залучення для оцінки майна суб'єкта оціночної діяльності-суб'єкта господарювання.

Беручи до уваги викладене, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що повноваження виконавця вирішувати, залучати чи не залучати суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання, стосуються лише проведення оцінки майна, вартість якого він може визначити самостійно, та не розповсюджуються на проведення оцінки нерухомого майна, стосовно якої частина четверта статті 57 Закону № 1404-VIII передбачає лише один варіант поведінки, який є обов'язковим для виконавця – залучення суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання.

При цьому Велика Палата Верховного Суду доходить висновку, що положення статті 57 Закону № 1404-VIII не зобов'язують виконавця самостійно з'ясувати, чи досягли сторони між собою згоди щодо вартості майна боржника, та керуватись для визначення вартості майна боржника лише повідомленням про намір досягнути такої згоди в майбутньому, а тому відхиляє протилежні доводи Товариства, та погоджується з доводами НБУ та ВДВС про те, що державний виконавець не допускав порушень частини першої статті 57 Закону № 1404-VIII.

Частиною третьою статті 7 Закону № 2658-III передбачено, що проведення незалежної оцінки майна є обов'язковим, зокрема, під час вирішення спорів та в інших випадках, визначених законодавством або за згодою сторін.

Враховуючи наведене, а також беручи до уваги те, що частина третя статті 57 Закону № 1404-VIII покладає на виконавця обов'язок залучити для проведення оцінки нерухомого майна суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання, Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками Касаційного

господарського суду у складі Верховного Суду про застосування цієї норми, викладеними в постанові від 29 травня 2018 року у справі № 14/197, стосовно обов'язковості проведення оцінки нерухомого майна для визначення його вартості у виконавчому провадженні суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання.

Відповідно до частини другої статті 10 Закону № 2658-III у випадках, визначених нормативно-правовими актами з оцінки майна, які затверджуються Кабінетом Міністрів України, суб'єкти оціночної діяльності – органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють оцінку майна самостійно на підставі наказу керівника. При цьому, якщо законодавством передбачена обов'язковість проведення незалежної оцінки майна, органи державної влади та органи місцевого самоврядування виступають замовниками проведення такої оцінки майна шляхом укладання договорів з суб'єктами оціночної діяльності – суб'єктами господарювання, визначеними на конкурсних засадах у порядку, встановленому законодавством.

Аналізуючи частину другу цієї статті, слід дійти висновку, що її положення регулюють та розповсюджуються на випадки самостійної оцінки майна суб'єктами оціночної діяльності, якими є органи влади та місцевого самоврядування. Зазначені випадки визначаються нормативно-правовими актами з оцінки майна затвердженими Кабінетом Міністрів України і на випадки оцінки майна, передбачені Законом №1404-VIII, не розповсюджуються.

Інший порядок призначення оцінки передбачений положеннями статті 20 Закону № 1404-VIII, де передбачено, що для з'ясування та роз'яснення питань, що виникають під час здійснення виконавчого провадження і потребують спеціальних знань, виконавець виносить постанову про залучення експерта або спеціаліста (кількох експертів або спеціалістів), а для проведення оцінки майна – суб'єктів оціночної діяльності – суб'єктів господарювання.

Отже, за буквальним змістом цієї норми виконавець при проведенні оцінки майна боржника залучає суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання про що виносить постанову. Жодної вимоги про призначення конкурсу з визначення такого суб'єкта оціночної діяльності зазначений закон не містить.

Таким чином, положення щодо конкурсних засад визначення суб'єкта оціночної діяльності для такої оцінки на здійснення оцінки у процедурі виконавчого провадження не розповсюджуються, а призначення суб'єкта оціночної діяльності відбувається на підставі постанови виконавця. Закон №2658-III розповсюджується на правовідносини у виконавчому провадженні лише у частині, що не суперечить Закону № 1404-VIII, який щодо виконавчих процедур є спеціальним законом.

За статтею 8 Закону № 1403-VIII державні виконавці, керівники та спеціалісти органів державної виконавчої служби є державними службовцями. Відтак, зазначені особи діють від імені держави як органи державної влади, а тому мають усі повноваження на укладання відповідних договорів щодо оцінки майна у виконавчому провадженні, що знаходиться у них на виконанні, відповідно до законодавства, що регулює укладання такого договору.

За наявності заперечень щодо оцінки майна боржника у виконавчому провадженні заінтересована особа може реалізувати свої право в порядку статті 13 Закону №2658-III шляхом подачі заяви про рецензування звіту про оцінку майна або у порядку частини п'ятої статті 57 цього закону.

У пунктах 67-69 постанови від 09 вересня 2021 року у справі № 640/11311/19, Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, висловив правову позицію, що залучати суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання є правом виконавця, що встановлено статтями 18 та 20 Закону № 1404-VIII. При цьому в цій справі залучення оцінювача було здійснено для оцінки об'єкта нерухомості.

З огляду на правову позицію, висловлену у цій постанові, Велика Палата Верховного Суду відходить від правового висновку, висловленого у постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду 09 вересня 2021 року у справі № 640/11311/19, шляхом уточнення та зазначає, що проведення оцінки майна – об'єкта нерухомості повинно здійснюватися з обов'язковим призначенням для оцінки суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання відповідно до положень абзацу другого частини третьої статті 57 та статті 20 Закону № 1404-VIII на підставі постанови виконавця.

Велика Палата Верховного Суду зауважує, що суди не встановлювали обставин досягнення між Товариством та НБУ згоди щодо вартості нерухомого майна та повідомлення про це Державного виконавця у 10-денний строк з дня винесення постанови від 12 серпня 2020 року про опис та арешт майна, а тому на час ухвалення постанови від 02 вересня 2020 року у Державного виконавця були відсутні підстави вважати, що така згода між сторонами виконавчого провадження досягнута, та виходити з неї для визначення вартості зазначеного майна.

Отже, Державний виконавець мав визначати вартість нерухомого майна за ринковими цінами з обов'язковим залученням для проведення його оцінки суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання, що він і зробив.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 20 липня 2022 року у справі № 910/10956/15 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637736>.

3.2. Цивільна юрисдикція

ВП ВС відступила від правового висновку КЦС ВС щодо нікчемності умов кредитного договору про плату за управління кредитом, визначивши, що умова договору про надання споживчого кредиту, укладеного до 13 січня 2006 року, стосовно встановлення додаткової плати (комісії) за обслуговування споживчого кредиту є оспорюваною. Таку умову суд може визнати недійсною, зокрема через невідповідність частині першій статті 203 ЦК України (пункту 6 частини першої статті 3, частині третій статті 509 ЦК України, частині першій статті 21 Закону

України «Про захист прав споживачів» у редакції, чинній до 13 січня 2006 року, частині третій статті 55 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Зобов'язання кредитора перерахувати заборгованість за договором (аналогічно, як і списати якусь її частину, якої стосується спір) – це належний спосіб захисту прав боржника, якщо він не має наміру сплачувати борг, бо не згоден із визначеним кредитором розміром, а кредитор на вимогу боржника суму заборгованості не перераховує та не звертається до суду за її стягненням

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ОСОБА_1 (далі – позивач) до ПАТ «КБ «Надра» (далі – відповідач; банк) про визнання недійсними умов кредитного договору, визнання неправомірними дій та зобов'язання вчинити дії за касаційною скаргою позивача на рішення Вишгородського районного суду Київської області від 22 січня 2019 року та постанову Київського апеляційного суду від 23 травня 2019 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

6 грудня 2005 року ВАТ КБ «Надра», правонаступником якого є ПАТ КБ «Надра», уклало з позивачем кредитний договір, відповідно до умов якого банк надав позичальникові у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання 33 600,00 дол. США у порядку і на умовах, визначених у вказаному договорі.

У пункті 1.3.2 кредитного договору сторони погодили плату за управління кредитом, яку позичальник мав вносити щомісячно протягом усього строку користування кредитними коштами з розрахунку 0,3 % від розміру фактичного залишку заборгованості за кредитом (без урахування розміру процентів, які позичальник має сплатити банку). У цьому ж пункті договору сторони визначили, що позичальник повинен вносити таку плату у повному обсязі за кожний календарний місяць, протягом якого він користувався кредитом, незалежно від фактичної кількості днів такого користування.

Позивач вважав, що умова кредитного договору, за якою позивач повинен сплатити відповідачеві, крім процентів за користування кредитом, ще й додаткову щомісячну комісію, є несправедливою відповідно до статті 18 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року (далі – Закон № 1023-XII; у редакції, чинній з 13 січня 2006 року) і такою, що суперечить частині третій статті 55 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року (далі – Закон № 2121-III). Тому згідно з частиною першою статті 203 і частиною першою статті 215 ЦК України таку умову треба визнати недійсною.

ОЦІНКА СУДУ

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду постановив ухвалу, згідно з якою передав справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду через наявність виключної правової проблеми, яка полягає у необхідності формування єдиної правозастосовної практики у спорах про стягнення кредитної заборгованості, визнання недійсним кредитного договору

у частині вирішення питань дійсності (оспорюваності, нікчемності) умов про комісію (інші подібні платежі) за обслуговування кредиту у кредитних договорах, укладених до 13 січня 2006 року, – дати набрання чинності статтями 11 і 18 Закону № 1023-XII у редакції Закону України від 1 грудня 2005 року № 3161-IV «Про внесення змін до Закону України «Про захист прав споживачів» (далі – Закон № 3161-IV).

Велика Палата Верховного Суду вважає, що умову кредитного договору про таку плату слід визнати недійсною.

Банкам забороняється вимагати від клієнта придбання будь-яких товарів чи послуг від банку або від спорідненої чи пов'язаної особи банку як обов'язкову умову надання банківських послуг (частина третя статті 55 Закону № 2121-III), однією із яких є розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик (пункт 3 частини третьої статті 47 цього Закону), зокрема надання споживчого кредиту. Тому банк не може стягувати з позичальника платежі за дії, які він вчиняє на власну користь (ведення кредитної справи, договору, розрахунок і облік заборгованості за кредитним договором тощо), чи за дії, які позичальник вчиняє на користь банку (наприклад, прийняття платежу від позичальника), чи за дії, що їх вчиняє банк або позичальник з метою встановлення, зміни, припинення правовідносин (укладення кредитного договору, внесення до нього змін тощо). Інакше кажучи, банк неповноважний стягувати з позичальника плату (комісію) за управління кредитом, адже такі дії не становлять банківську послугу, яку замовив позичальник (або супровідну до неї), а є наслідком реалізації прав та обов'язків банку за кредитним договором і відповідають економічним потребам лише самого банку.

З урахуванням принципів справедливості та добросовісності на позичальника не можна покладати обов'язок сплачувати платежі за послуги, за отриманням яких він до кредитодавця фактично не звертався. Недотримання вказаних принципів призводить до порушення прав та інтересів учасників цивільного обороту. Виконання позичальником умов кредитного договору, встановлених із порушенням зазначених принципів, не приводить ці умови у відповідність до засад цивільного законодавства.

Тим не менше, Велика Палата Верховного Суду зауважує, що немає підстав вважати умову конкретного кредитного договору про встановлення плати за управління кредитом нікчемною ані з огляду на приписи статті 21 Закону № 1023-XII у редакції, чинній на час укладення кредитного договору, ані з огляду на приписи статті 228 ЦК України. Ця умова є недійсною як оспорювана.

На час укладення кредитного договору стаття 21 Закону № 1023-XII передбачала таке: «Умови договору, які обмежують права споживача порівняно з правами, встановленими законодавством, визнаються недійсними». У вказаній редакції зазначена стаття діяла до 13 січня 2006 року, що є датою набрання чинності Законом № 3161-IV, згідно з яким Закон № 1023-XII виклали у новій редакції.

16 жовтня 2011 року набрав чинності Закон України від 22 вересня 2011 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» (далі – Закон № 3795-VI). Згідно з абзацом дев'ятим пункту 8 розділу I цього Закону частину четверту статті 11 Закону № 1023-XII було доповнено новим абзацом третім такого змісту: «Кредитодавцю забороняється встановлювати у договорі про надання споживчого кредиту будь-які збори, відсотки, комісії, платежі тощо за дії, які не є послугою у визначенні цього Закону. Умова договору про надання споживчого кредиту, яка передбачає здійснення будь-яких платежів за дії, які не є послугою у визначенні цього Закону, є нікчемною». Наведені приписи у такій редакції діяли до 10 червня 2017 року, коли набрав чинності Закон України «Про споживче кредитування» від 15 листопада 2016 року (далі – Закон № 1734-VIII). Згідно з останнім текст статті 11 Закону № 1023-XII виклали у новій редакції, що не передбачала нікчемності зазначених умов договору, а звужувала дію Закону № 1023-XII до відносин споживчого кредитування у частині, що не суперечить Закону № 1734-VIII.

Наведені вище приписи ЦК України, Закону № 1023-XII у редакції, чинній на момент укладення кредитного договору, та Закону № 2121-III прямо не вказували на недійсність умови кредитного договору про встановлення плати за управління кредитом. Станом на час укладення кредитного договору частина перша статті 21 Закону № 1023-XII передбачала можливість визнання недійсними умов договорів, у тому числі про надання кредитів на споживчі цілі, якщо ці умови обмежують права споживача порівняно з правами, встановленими законодавством.

Умова кредитного договору про щомісячне внесення позивачем на користь банку плати за управління кредитом обмежує права позивача як сторони договору та клієнта банку. Ця умова не була спрямована на незаконне заволодіння майном позивача. Її встановлення пов'язане з різним тлумаченням сторонами приписів частини першої статті 21 Закону № 1023-XII у редакції, чинній на час укладення кредитного договору, та частини третьої статті 55 Закону № 2121-III. Тому Велика Палата Верховного Суду вважає, що відсутні визначені частиною першою статті 228 ЦК України підстави вважати пункт 1.3.2 кредитного договору таким, що порушує публічний порядок і є нікчемним.

З огляду на висновки, сформульовані у цій постанові, для забезпечення єдності судової практики щодо вирішення питань дійсності (оспорюваності, нікчемності) умов про плату (комісію, інші подібні платежі) за управління кредитом (обслуговування кредиту, розрахунково-касове обслуговування позичкового рахунку тощо) у кредитних договорах, укладених до 13 січня 2006 року (дати набрання чинності статтями 11 і 18 Закону № 1023-XII у редакції Закону № 3161-IV), Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновків, які сформулював Верховний Суд у подібних правовідносинах, а саме:

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 травня 2020 року у справі № 667/10018/15-ц:

про нікчемність на підставі частин першої та другої статті 228 ЦК України встановленої в укладеному 23 листопада 2005 року договорі про надання споживчого кредиту умови про додаткову сплату позичальником на користь кредитодавця комісії за розрахунково-касове обслуговування позичкового рахунку.

У постанові Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 жовтня 2019 року у справі № 718/194/17, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 6 листопада 2019 року у справі № 727/557/16-ц і у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 3 грудня 2020 року у справі № 442/475/17: про те, що укладені 5 травня, 5 липня та 20 грудня 2005 року кредитні договори, які передбачали відповідно щомісячну комісію за розрахунково-касове обслуговування, комісію за користування та за управління кредитом, відповідають вимогам чинного на той час законодавства, а позивачки були ознайомлені з їх умовами, підписали договори і тривалий час їх виконували.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що умова договору про надання споживчого кредиту, укладеного до 13 січня 2006 року, щодо встановлення додаткової плати (комісії) за обслуговування споживчого кредиту є оспорюваною (частина перша статті 21 Закону № 1023-XII у редакції, чинній на час його укладення, частина третя статті 215 ЦК України). Таку умову суд може визнати недійсною, зокрема через невідповідність частині першій статті 203 ЦК України (пункту 6 частини першої статті 3, частині третій статті 509 ЦК України, частині першій статті 21 Закону № 1023-XII у вказаній редакції, частині третій статті 55 Закону № 2121-III).

Позивач просив визнати дії відповідача зі стягнення плати за управління кредитом неправомірними та зобов'язати його перерахувати заборгованість позивача за кредитним договором. Суди першої й апеляційної інстанцій відмовили у задоволенні цих вимог. Відповідач висновки судів попередніх інстанцій у цій частині теж підтримав.

Велика Палата Верховного Суду з такими висновками судів і доводами відповідача погоджується лише частково, бо за визнання недійсною умови кредитного договору про плату за управління кредитом є підстави задовольнити вимогу про зобов'язання банку перерахувати кредитну заборгованість позивача. Така вимога є вимогою про примусове виконання обов'язку в натурі (пункт 5 частини другої статті 16 ЦК України), а її задоволення ефективно захистить позивача у спірних правовідносинах.

Задоволення вимоги боржника зобов'язати кредитора перерахувати заборгованість за договором (аналогічно, як і списати якусь її частину, якої стосується спір) може бути способом захисту права боржника на мирне володіння майном. Якщо він не має наміру сплачувати борг, бо не згоден із визначеним кредитором розміром, а кредитор на вимогу боржника суму заборгованості не перераховує та не звертається до суду за її стягненням, то боржник надалі

одержуватиме від кредитора вимоги про сплату боргу у розмірі, визначеному кредитором, із яким боржник не погоджується. Це може проковувати останнього помилково, всупереч волі сплатити суму боргу.

З огляду на встановлені судами попередніх інстанцій обставини, а також сформульовані у цій постанові висновки щодо недійсності пункту 1.3.2 кредитного договору вимогу про зобов'язання банку перерахувати заборгованість позивача слід задовольнити. Її задоволення з огляду на встановлення незаконності нарахування плати за управління кредитом унеможливить стягнення з позивача тієї суми заборгованості, з якою він підставно не погодився.

Натомість задоволення вимоги про визнання неправомірними дій відповідача зі стягнення плати за управління кредитом не призведе до захисту майнових прав позивача. Така вимога є неефективною у спірних правовідносинах, і тому в її задоволенні слід відмовити, тобто з інших мотивів, аніж ті, що навели суди першої й апеляційної інстанцій.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 13 липня 2022 року у справі № 363/1834/17 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852863>.

ВП ВС відступила від правового висновку КЦС ВС й уточнила правовий висновок КГС ВС щодо порядку звернення стягнення на предмет застави, визначивши, що суд може застосувати такий спосіб звернення стягнення, як передача рухомого майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпечуваного обтяженням зобов'язання в порядку, встановленому Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень».

Невстановлення судами факту реєстрації в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна відомостей про звернення стягнення на предмет обтяження, а також факту надіслання іншим обтяжувачам повідомлення про початок судового провадження у справі про звернення стягнення на предмет застави свідчить про недотримання обтяжувачем процедури звернення стягнення на заставлене майно та є підставою для відмови в задоволенні позовної вимоги про звернення стягнення на заставлене майно саме з цих мотивів

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу ОСОБА_1 на постанову Харківського апеляційного суду від 08 травня 2019 року у цивільній справі за первісним позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, законним представником якої є ОСОБА_2, треті особи: приватний нотаріус Харківського міського нотаріального округу Погрібна Т.П., ТОВ «Транстерміналсервіс ЛТД», ТОВ «Транстерміналсервіс-2000», ПАТ «Фідобанк», про стягнення заборгованості за договорами позики і звернення стягнення на предмет застави та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1, третя особа – приватний нотаріус Харківського міського нотаріального округу Самощенко О.А., про визнання правочинів недійсними, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

8 січня 2014 року між ОСОБА_1 та ОСОБА_4 укладено договір позики, відповідно до умов якого позивач надав ОСОБА_4 у позику кошти в розмірі 60 000 дол. США строком на 12 місяців зі сплатою 50 % процентів річних <...>.

22 січня 2014 року на забезпечення виконання зобов'язань за договором позики від 08 січня 2014 року між позивачем та ОСОБА_4 укладено договір застави транспортних засобів: автомобіля марки BMW моделі X5, 2007 року випуску, та автомобіля марки AUDI моделі ALLROAD, 2003 року випуску.

Після смерті ОСОБА_4 спадщину прийняла його дружина ОСОБА_2 та донька ОСОБА_3. Мати померлого ОСОБА_5 відмовилася від спадщини на користь його малолітньої доньки ОСОБА_3.

25 лютого 2015 року ОСОБА_1 звернувся до приватного нотаріуса Харківського міського нотаріального округу із заявою, у якій просив повідомити спадкоємців померлого ОСОБА_4 про наявність не виконаних боржником зобов'язань, зокрема, за договором позики від 08 січня 2014 року в розмірі 504 000 грн, що еквівалентно 60 000 дол. США.

У позові ОСОБА_1 просив, зокрема, у рахунок погашення заборгованості за договором позики від 08 січня 2014 року звернути стягнення на предмети застави: автомобіль BMW моделі X5, 2007 року випуску та автомобіль AUDI моделі ALLROAD, 2003 року випуску, шляхом визнання за ним права власності на ці транспортні засоби.

Апеляційний суд відмовив у задоволенні позовних вимог в частині звернення стягнення на заставлене майно шляхом визнання права власності на нього та вказав, що позивач не позбавлений можливості звернутися до суду з позовом про звернення стягнення на заставлене майно у прийнятний спосіб.

ОЦІНКА СУДУ

Велика Палата Верховного Суду неодноразово висловлювалася з приводу того, що передача іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання є винятково позасудовим способом задоволення вимог іпотекодержателя, що не передбачає можливості звернення стягнення на предмет іпотеки в такий спосіб за рішенням суду.

Разом з тим, Велика Палата Верховного Суду зауважила, що звернення стягнення на предмет застави за своїм правовим регулюванням, процедурою та наслідками істотно відрізняється від звернення стягнення на предмет іпотеки.

Тому висновки Великої Палати Верховного Суду, що стосуються застосування норм права, які регулюють правовідносини щодо звернення стягнення на предмет іпотеки, не є релевантними щодо розгляду спорів про звернення стягнення на предмет застави – рухоме майно, оскільки вказані правовідносини регулюються різними спеціальними законами, у яких передбачено різний порядок звернення стягнення на рухоме та нерухоме майно, які є предметом застави.

Велика Палата Верховного Суду не висловлювалася щодо можливості в судовому порядку звертати стягнення на предмет застави шляхом передачі

заставленого майна у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання.

Звернення стягнення на предмет застави здійснюється на вибір заставодержателя на підставі виконавчого напису нотаріуса, за рішенням суду, шляхом позасудового врегулювання відповідно до чинного законодавства України (пункт 5.2 договору застави транспортних засобів від 22 січня 2014 року).

У разі виникнення у заставодержателя права звернути стягнення на предмет застави заставодержатель може задовольнити забезпечену заставою вимогу шляхом набуття права власності на предмети застави у порядку, передбаченому чинним законодавством (пункт 5.4 договору застави транспортних засобів від 22 січня 2014 року).

Тобто у вказаному договорі сторони досягли згоди щодо способів звернення стягнення на предмет застави як на підставі рішення суду чи виконавчого напису нотаріуса, так і шляхом позасудового врегулювання, а також передбачили можливість набуття права власності на предмети застави у порядку, передбаченому чинним законодавством.

Однією з особливостей вказаного спору є те, що вимоги заявлені до спадкоємців заставодавця, який був і боржником за основним зобов'язанням.

За частиною першою статті 27 Закону України від 02 жовтня 1992 року № 2654-XII «Про заставу» (далі – Закон № 2654-XII) застава зберігає силу, якщо за однією з підстав, зазначених в законі, майно або майнові права, що складають предмет застави, переходять у власність іншої особи.

Отже, у разі переходу права власності на предмет застави у порядку спадкування обов'язок заставодавця є чинним і для спадкоємця.

З метою звернення стягнення на предмет застави обтяжувач (заставодержатель, стягувач) повинен неухильно дотримуватись порядку дій, передбаченого спеціальним для цього виду правовідносин Законом України від 18 листопада 2003 року № 1255-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» (далі – Закон № 1255-IV).

Згідно з частиною третьою статті 24 Закону № 1255-IV обтяжувач, який ініціює звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження, зобов'язаний до початку процедури звернення стягнення зареєструвати в Державному реєстрі обтяжень відомості про звернення стягнення на предмет обтяження.

Порядок реалізації предмета забезпечувального обтяження за рішенням суду визначений в статті 25 Закону № 1255-IV. У частині першій цієї статті вказано, що обтяжувач, який звертається до суду з вимогою звернути стягнення на предмет забезпечувального обтяження, зобов'язаний до моменту подання відповідного позову до суду письмово повідомити всіх обтяжувачів, на користь яких встановлено зареєстроване обтяження цього ж рухомого майна, про початок судового провадження у справі про звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження.

У пункті 4 частини другої статті 25 Закону № 1255-IV передбачено, що в разі задоволення судом позову про звернення стягнення на предмет забезпечувального

обтяження в рішенні суду зазначається, зокрема, спосіб реалізації предмета забезпечувального обтяження шляхом проведення публічних торгів або із застосуванням однієї з процедур, передбачених статтею 26 цього Закону.

При цьому в статті 26 Закону № 1255-IV визначено позасудові способи звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження. Відповідно до частини першої цієї статті обтяжувач має право на власний розсуд обрати один із таких позасудових способів звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження: 1) передача рухомого майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання в порядку, встановленому цим Законом <...>;

З системного аналізу пункту 4 частини другої статті 25 і статті 26 Закону № 1255-IV вбачається, що суд з урахуванням специфіки застави може застосувати такий спосіб звернення стягнення як передача рухомого майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання. І таке рішення суду є підставою для реєстрації рухомого майна за заставодержателем чи особою, яка набула права власності на предмет забезпечувального обтяження.

Позивач подав позов про звернення стягнення на заставлене майно шляхом визнання за ним права власності на нього, що не відповідає приписам щодо неможливості в судовому порядку звертати стягнення на заставлене рухоме майно шляхом визнання права власності на нього.

Необхідно враховувати, що суд на підставі пункту 4 частини другої статті 25 і статті 26 Закону № 1255-IV може звернути стягнення на предмет забезпечувального обтяження шляхом передачі рухомого майна у власність обтяжувача, що буде належним та ефективним способом захисту прав позивача у цій справі та відповідає специфіці рухомого майна.

Разом з тим в матеріалах справи, що переглядається, відсутній витяг з Державного реєстру обтяжень на підтвердження реєстрації в цьому реєстрі відомостей про звернення стягнення на предмет обтяження для перевірки виконання вимог, передбачених частиною третьою статті 24 Закону № 1255-IV.

З витягу з Державного реєстру обтяжень вбачається, що станом на 15 травня 2015 року (позов подано у липні 2015 року), окрім позивача, обтяжувачами спірного рухомого майна були також Фрунзенський відділ державної виконавчої служби Харківського міського управління юстиції та Індустріальна об'єднана державна податкова інспекція м. Харкова Головного управління міндоходів у Харківській області.

У матеріалах справи відсутні відомості про повідомлення позивачем інших обтяжувачів про початок судового провадження у справі про звернення стягнення на предмет застави, як того вимагає частина перша статті 25 Закону № 1255-IV.

Отже, невстановлення судами факту реєстрації в Державному реєстрі обтяжень відомостей про звернення стягнення на предмет обтяження, а також факту надіслання іншим обтяжувачам повідомлення про початок судового провадження у справі про звернення стягнення на предмет застави свідчить про недотримання позивачем

процедури звернення стягнення на заставлене майно та є підставою для відмови в задоволенні позовної вимоги про звернення стягнення на заставлене майно саме з цих підстав, оскільки у протилежному випадку можуть бути порушені права інших заставодержателів і такі порушення можуть бути невідновними.

У справі № 910/21156/16 за позовом про звернення стягнення на заставлене майно шляхом визнання за заставодержателем права власності на нього Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду зробив висновок про те, що з огляду на положення пункту 4 частини другої статті 25 та пункту 1 частини першої статті 26 Закону № 1255-IV та умови договору застави, урахувавши те, що обтяжувач при зверненні до суду з позовом про звернення стягнення на предмет застави на власний розсуд обирає спосіб звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження, а суд у разі задоволення такого позову має право визначити як спосіб реалізації предмета забезпечувального обтяження позасудову процедуру, обтяжувач має можливість набуття права власності на предмет застави – рухоме майно на підставі рішення суду.

У цілому з висновком Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду можна погодитися з такими уточненнями: із системного аналізу пункту 4 частини другої статті 25 та пункту 1 частини першої статті 26 Закону № 1255-IV убачається, що суд може застосувати такий спосіб звернення стягнення, як передача рухомого майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання в порядку, встановленому цим Законом.

Разом з тим, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду ухвалював у аналогічних справах постанови від 19 червня 2019 року у справі № 758/11743/15-ц, від 31 липня 2019 року у справі № 461/12019/15-ц, від 14 серпня 2019 року у справі № 638/11078/15-ц, від 21 серпня 2019 року у справі № 370/615/15, у яких зробив висновок, що позовні вимоги про звернення стягнення на предмет застави шляхом продажу обтяжувачем предмета забезпечувального обтяження з укладенням договору купівлі-продажу з іншою особою-покупцем на виконання зобов'язання про сплату заборгованості є позасудовим способом звернення стягнення на предмет застави, який здійснюється без звернення до суду, тобто є позасудовим способом звернення стягнення на предмет застави.

Однак такий висновок не відповідає висновку Великої Палати Верховного Суду, викладеному у цій постанові, про можливість застосування звернення стягнення на предмет застави шляхом передачі його у власність заставодержателя чи продажу третім особам, а тому Велика Палата Верховного Суду відступає від правового висновку Касаційного цивільного суду у зазначених вище постановках.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 13 липня 2022 року у справі № 645/6151/15-ц можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105624086>.

4. Справи, розглянуті з підстав необхідності визначення юрисдикції

4.1. Справи, які підлягають розгляду у порядку господарського судочинства

Спир за позовом адвоката про оскарження дій уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо ненадання відповіді на адвокатський запит, поданий у зв'язку з наданням правової допомоги юридичній особі в судовій справі, який стосується інформації стосовно її кредитних договорів із банком і не містить посилань на Закон України «Про доступ до публічної інформації», не є публічно-правовим, а тому підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

В адвокатському запиті, який стосується надання публічної інформації, адвокат, крім посилання на відповідні статті Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зобов'язаний послатися на підставу для отримання інформації, яка підпадає під визначення публічної, і на відповідні статті Закону України «Про доступ до публічної інформації», а також дотриматися вимог останнього, звернувши увагу суб'єкта, якому адресовано адвокатський запит, на його статус розпорядника публічної інформації

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу АО «Формула захисту» на ухвалу Харківського окружного адміністративного суду від 27 серпня 2021 року та постанову Другого апеляційного адміністративного суду від 04 листопада 2021 року у справі за позовом Адвокатського об'єднання до уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на ліквідацію Публічного акціонерного товариства «Діамантбанк» (далі – Уповноважена особа, Фонд, ПАТ «Діамантбанк», ПАТ відповідно) про визнання дій протиправними, зобов'язання вчинити певні дії, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

19 березня 2021 року між Адвокатським об'єднанням та ТОВ «Машгідропривод» було укладено договір про надання правової допомоги.

26 травня 2021 року керуючий партнер Адвокатського об'єднання адвокат направив до Уповноваженої особи адвокатський запит, у якому, зокрема, зазначив, що надає правову допомогу ТОВ «Машгідропривод» у господарській справі, що знаходиться на розгляді Господарського суду міста Києва, у зв'язку із чим просив надати інформацію стосовно банківських вкладів фізичних осіб ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, суми відшкодування, а також інформацію стосовно кредитних договорів та стану заборгованості ТОВ «Машгідропривод».

04 червня 2021 року на адресу Адвокатського об'єднання було направлено відповідь за підписом Уповноваженої особи, у якій зазначено, що адвокатський запит не підлягає розгляду, оскільки статтею 24 Закону України від 05 липня 2012 року № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон № 5076-VI) не передбачено направлення адвокатських запитів працівникам

установи, що виконують спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб, виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків.

Вважаючи такі дії відповідача протиправними, Адвокатське об'єднання звернулося до суду із цим позовом.

Закриваючи провадження у справі, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, керувався тим, що спір у цій справі обумовлений господарськими правовідносинами між ПАТ «Діамантбанк», його вкладниками (фізичними особами) та позичальниками, а також спричинений наявністю кредиторських вимог (майнових вимог фізичних осіб до суб'єкта господарювання – банку, що ліквідується), які задовольняються в порядку черговості, визначеної статтею 52 Закону України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (далі – Закон № 4452-VI), за рахунок коштів, одержаних унаслідок ліквідації та продажу майна банку. З огляду на викладене спір у цій справі відноситься до юрисдикції господарських судів.

ОЦІНКА СУДУ

Як встановлено матеріалами справи, Адвокатське об'єднання звернулося до адміністративного суду з позовом до Уповноваженої особи про визнання протиправними дій відповідача щодо нерозгляду адвокатського запиту від 26 травня 2021 року керуючого партнера Адвокатського об'єднання адвоката та ненадання запитуваної інформації, а також зобов'язання Уповноваженої особи надати запитувану інформацію стосовно діяльності ПАТ «Діамантбанк», що сформульована в указаному адвокатському запиті.

Отже, для розв'язання питання про те, чи підлягає цей спір розгляду судом адміністративної юрисдикції, необхідно з'ясувати, чи є він публічно-правовим, тобто чи пов'язаний з виконанням відповідачем публічно-владних управлінських функцій, та чи не має цей спір вирішуватися в порядку господарського судочинства.

За змістом правових норм Закону № 4452-VI на Фонд, який є юридичною особою публічного права, покладено функції державного управління у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків. Зі свого боку, уповноважена особа Фонду виконує від його імені делеговані Фондом повноваження щодо забезпечення виведення банку з ринку під час здійснення тимчасової адміністрації неплатоспроможного банку та/або ліквідації банку.

Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 18 квітня 2018 року у справі № 910/8132/17 (провадження № 12-27гс18) дійшла висновку, що Фонд як юридична особа публічного права може бути суб'єктом як публічно-правових, так і приватноправових правовідносин. При цьому в приватноправових відносинах, якими є здійснення функцій органу управління банку, у якому запроваджено тимчасову адміністрацію, чи банку, який ліквідується, Фонд не здійснює функцій суб'єкта владних повноважень.

Водночас Велика Палата Верховного Суду звернула увагу на те, що визначений статтею 3 Закону № 4452-VI правовий статус Фонду як юридичної особи публічного права, що має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності і перебуває у його господарському віданні, не впливає на правовий статус банку, в якому запроваджено тимчасову адміністрацію або щодо якого розпочато процедуру ліквідації, оскільки Фонд розпоряджається майном такого банку від імені останнього й у межах виконання покладених на нього законодавством функцій щодо виведення неплатоспроможного банку з ринку та не здійснює в цій частині жодних владних управлінських функцій.

Таким чином, розглядаючи адвокатський запит керуючого партнера Адвокатського об'єднання адвоката, поданий у зв'язку з наданням правової допомоги ТОВ «Машгідропривод» у господарській справі щодо припинення зобов'язань за його договорами кредитної лінії з ПАТ «Діамантбанк», що знаходиться на розгляді Господарського суду міста Києва, Уповноважена особа діяла не як суб'єкт владних повноважень, а як орган управління банку, який здійснює заходи щодо забезпечення збереження активів банку, запобігання втратам майна та грошових коштів.

Беручи до уваги наведене та враховуючи суть спірних правовідносин, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що цей спір не є публічно-правовим та не належить до юрисдикції адміністративних судів.

Отже, обґрунтованим є висновок судів попередніх інстанції про підсудність цієї справи суду господарської юрисдикції.

Згідно із частинами другою, третьою статті 24 Закону № 5076-VI орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, яким направлено адвокатський запит, зобов'язані не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту надати адвокату відповідну інформацію, копії документів, крім інформації з обмеженим доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом.

Відмова в наданні інформації на адвокатський запит, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом, крім випадків відмови в наданні інформації з обмеженим доступом.

Аналіз наведених положень Закону № 5076-VI свідчить про те, що адвокатський запит може бути адресований як суб'єктам владних повноважень, так і приватним особам.

До розпорядників інформації, зобов'язаних оприлюднювати та надавати за запитами інформацію, визначену в статті 13 Закону України від 13 січня 2011 року № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації» (далі – Закон № 2939-VI), у порядку, передбаченому цим Законом, прирівнюються суб'єкти господарювання, які володіють: 1) інформацією про стан довкілля; 2) інформацією про якість харчових продуктів і предметів побуту; 3) інформацією про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть

статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян; 4) іншою інформацією, що становить суспільний інтерес (суспільно необхідною інформацією).

Статтею 19 Закону № 2939-VI врегульовано оформлення запитів на отримання публічної інформації.

Частиною першою вказаної статті визначено, що запит на інформацію – це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні.

Отже, сам собою адвокатський запит не є запитом про надання публічної інформації, оскільки може бути адресований не лише розпорядникам публічної інформації, визначеним Законом № 2939-VI, а більш широкому колу суб'єктів. До того ж запитувана в адвокатському запиті інформація, необхідна адвокату для надання правової допомоги клієнтові, не обов'язково має бути публічною.

Водночас такий запит може стосуватися й надання публічної інформації. У такому разі адвокат у запиті, крім посилання на відповідні статті Закону № 5076-VI, зобов'язаний послатися як на підставу для отримання інформації, яка підпадає під визначення публічної, й на відповідні статті Закону № 2939-VI, а також дотримати вимог останнього, звернувши увагу суб'єкта, якому адресовано адвокатський запит, на його статус розпорядника публічної інформації.

Проте в цій справі, звертаючись до Уповноваженої особи з адвокатським запитом, Адвокатське об'єднання, зазначаючи про підстави отримання запитуваної інформації, послалося у своєму запиті виключно на статті 20, 23, 24 Закону № 5076-VI і запитувало інформацію, яка стосується приватноправових відносин, що не дає можливості вважати такий адвокатський запит одночасно й запитом на отримання публічної інформації. Спірні правовідносини щодо отримання інформації виникли між ТОВ «Машгідропривод», в інтересах якого адвокатський запит подало Адвокатське об'єднання, та ПАТ «Діамантбанк».

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 18 серпня 2022 року у справі № 520/13981/21 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105935914>.

5. Окремі правові позиції Великої Палати Верховного Суду

5.1. Господарська юрисдикція

Об'єкт незавершеного будівництва, збудований на земельній ділянці, що на час будівництва не була відведена для цієї мети, є об'єктом самочинного будівництва, на який особа, що здійснила самочинне будівництво, не набуває право власності. Державна реєстрація права власності на такий об'єкт недобросовісним набувачем не означає виникнення права власності на цей об'єкт, а тому така особа не може претендувати на набуття земельної ділянки під цим будівництвом у власність чи користування в неконкурентний спосіб на підставі абзацу другого частини другої статті 134 ЗК України.

Договір купівлі-продажу земельної ділянки, на якій розміщений такий об'єкт самочинного будівництва, укладений без дотримання конкурентних засад, є нікчемним згідно зі статтею 228 ЦК України як такий, що спрямований на незаконне заволодіння земельною ділянкою комунальної власності

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом Лазурненської селищної ради Скадовського району Херсонської області (далі – позивач, селищна рада) до ТзОВ «Табіті» про визнання недійсним договору купівлі-продажу та застосування наслідків його недійсності за касаційною скаргою відповідача на рішення Господарського суду Херсонської області від 30 червня 2020 року і постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 12 липня 2021 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

У 2018 році відповідач звернувся до селищної ради із заявою про викуп земельної ділянки, до якої долучив витяг із Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та зазначив, що є власником «нерухомого майна», розміщеного на земельній ділянці, яка розташована за адресою: Херсонська обл., Скадовський район, смт. Лазурне (далі – первинна земельна ділянка).

19 квітня 2019 року селищна рада прийняла рішення № 729 «Про продаж земельної ділянки несільськогосподарського призначення» (далі – рішення № 729), згідно з яким вирішила продати відповідачеві первинну земельну ділянку під об'єктом нерухомого майна «Літнє кафе, вбиральня з душовими, побутові приміщення, склад, навіс, альтанка, огорожа, зовнішні рукомийники, водонапірний бак, мостіння», що перебуває у власності відповідача.

30 серпня 2019 року на підставі рішення № 729 позивач уклав із відповідачем спірний договір купівлі-продажу.

15 січня 2020 року заступник прокурора Херсонської області у листі повідомив позивача про те, що на первинній земельній ділянці незаконно розміщений об'єкт незавершеного будівництва «База відпочинку». Також зазначив, що 24 березня 2017 року на замовлення ТзОВ «ПР Трейдінг Компані» Управління ДАБІ у Херсонській області зареєструвало декларацію про початок виконання будівельних робіт.

17 квітня 2018 року Управління ДАБІ у Херсонській області видало наказ про скасування реєстрації цієї декларації, оскільки замовник вніс до неї недостовірну інформацію. Законність вказаного наказу підтверджують рішеннями адміністративних судів.

24 березня 2017 року право власності на об'єкт незавершеного будівництва «База відпочинку» зі ступенем готовності 18 % зареєструвала ОСОБА_1, а 7 травня 2018 року – відповідач на підставі акта приймання-передачі нерухомого майна у статутний капітал ТзОВ «Табіті» від цієї ж дати.

ТзОВ «ПР Трейдінг Компані» володіло первинною земельною ділянкою на підставі договору оренди земельної ділянки від 21 жовтня 2008 року, наданої

для будівництва й обслуговування об'єкта нерухомого майна – бази відпочинку, який був визнаний недійсним рішеннями господарських судів.

Позивач вважав, що на момент звернення відповідача із заявою про викуп у позивача первинної земельної ділянки ТзОВ «Табіті» не було власником об'єкта незавершеного будівництва та не мало права придбати цю ділянку поза процедурою земельних торгів. Оскільки спірний договір купівлі-продажу є недійсним, відповідач має повернути спірні земельні ділянки у комунальну власність.

ОЦІНКА СУДУ

Абзац другий частини другої статті 134 ЗК України у редакції, чинній на час укладення спірного договору купівлі-продажу, передбачав виняток із загальних вимог до конкурентного продажу земельних ділянок: не підлягають продажу на конкурентних засадах (земельних торгах) земельні ділянки державної чи комунальної власності або права на них у разі розташування на земельних ділянках об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд), що перебувають у власності фізичних або юридичних осіб.

За змістом наведеного припису, якщо на розміщений на земельній ділянці об'єкт особа не має права власності, то підстави для застосування неконкурентних засад продажу цієї ділянки відсутні безвідносно до того, чи є цей об'єкт об'єктом незавершеного будівництва, чи завершеним об'єктом нерухомого майна, зданим в експлуатацію у встановленому законом порядку.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що припис абзацу другого частини другої статті 134 ЗК України до спірних правовідносин незастосовний, бо відповідач не набув право власності на об'єкт, який є самочинним будівництвом.

Житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил (частини перша статті 376 ЦК України).

За загальним правилом особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього (частина друга статті 376 ЦК України). За змістом частини третьої цієї статті за умови подальшого надання особі у встановленому порядку земельної ділянки під уже збудоване на цій ділянці (що на час будівництва не була відведена для такої мети) нерухоме майно суд може визнати право власності на самочинно збудоване нерухоме майно.

16 квітня 2013 року у справі № 923/239/13 Господарський суд Херсонської області ухвалив рішення, яке залишив без змін Одеський апеляційний господарський суд постановою від 30 липня 2013 року, визнав недійсним договір оренди первинної земельної ділянки, укладений селищною радою із ТзОВ «ПР Трейдинг Компані».

24 березня 2017 року на замовлення ТзОВ «ПР Трейдінг Компані» Управління ДАБІ у Херсонській області зареєструвало декларацію про початок виконання будівельних робіт, яка 17 квітня 2018 року була скасована наказом Управлінням ДАБІ у Херсонській області, законність якого підтверджується рішенням суду.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що споруджений на первинній земельній ділянці об'єкт незавершеного будівництва є самочинним будівництвом з огляду на те, що він споруджений на земельній ділянці, що на час будівництва не була відведена для цієї мети. Задовго до початку цього будівництва ТзОВ «ПР Трейдінг Компані» втратило юридичну підставу для користування первинною земельною ділянкою через визнання судом недійсним договору оренди цієї ділянки. Відповідач зареєстрував за собою право власності на об'єкт незавершеного будівництва, теж не маючи законних підстав для користування первинною земельною ділянкою.

Не допускається набуття права власності на споруджені об'єкти нерухомого майна особою, яка не має права власності або такого іншого речового права на земельну ділянку, що передбачає можливість набуття права власності на будівлі, споруди, розташовані на відповідній ділянці. Виходячи з принципу єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованої на ній будівлі або споруди право власності на об'єкт нерухомого майна набуває той, хто має речове право на земельну ділянку (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 16 лютого 2021 року у справі № 910/2861/18 (пункти 92-94)).

Ані ТзОВ «ПР Трейдінг Компані», яке розпочало будівництво на первинній земельній ділянці, ані відповідач, який зареєстрував за собою як внесок до статутного капіталу право власності на об'єкт незавершеного будівництва, жодного речового права на первинну земельну ділянку не мали. Тому об'єкт незавершеного будівництва є самочинним будівництвом. Про вказане відповідачеві було або мало бути відомо як на момент подання документів для вказаної реєстрації, так і на момент укладення спірного договору купівлі-продажу.

Велика Палата Верховного Суду погоджується з наведеними у відзиві на касаційну скаргу доводами позивача про те, що отримання відповідачем у власність первинної земельної ділянки відбулося з порушенням ним принципу добросовісності.

Велика Палата Верховного Суду бере до уваги, що директором ТзОВ «ПР Трейдінг Компані», яке отримало в оренду первинну земельну ділянку та подало на реєстрацію декларацію про початок виконання будівельних робіт, була ОСОБА_1. Саме вона у 2017 році підписала цю декларацію, у якій вказала недостовірні відомості про наявність у ТзОВ «ПР Трейдінг Компані» права оренди на первинну земельну ділянку, знаючи чи маючи знати про те, що ТзОВ «ПР Трейдінг Компані» ще у 2013 році втратило юридичну підставу для користування цією ділянкою через визнання судом у справі недійсним договору її оренди.

Крім того, саме ОСОБА_1 є керівником ТзОВ «Табіті», за яким зареєстрували як внесок до статутного капіталу право власності на об'єкт

незавершеного будівництва та яке надалі набуло у власність первинну земельну ділянку на підставі спірного договору купівлі-продажу, підписаного з боку покупця тією ж ОСОБА_1. Оскільки вона знала про те, що для спорудження об'єкта незавершеного будівництва не було юридичних підстав (відповідного речового права на вказану ділянку), то знала або мала знати, що за законодавством України право власності на такий об'єкт самочинного будівництва не виникає з факту державної реєстрації цього права. Тому відповідачеві мало бути відомо про те, що ТзОВ «Табіті» не може придбати на неконкурентних умовах (без проведення земельних торгів) земельну ділянку, на якій споруджений зазначений об'єкт (безвідносно до ступеня його готовності та площі, яку він займає).

Якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації (частина друга статті 331 ЦК України).

За встановлених у справі обставин державна реєстрація права власності на об'єкт незавершеного будівництва не означає виникнення у недобросовісного відповідача права власності на цей об'єкт і припинення правового режиму відповідного майна як самочинного будівництва. Вказане унеможливило набуття ним первинної земельної ділянки під цим об'єктом у неконкурентний спосіб на підставі абзацу другої частини другої статті 134 ЗК України.

У такому випадку треба застосовувати загальні правила статті 135 ЗК України про проведення земельних торгів у формі аукціону, за результатом яких укласти відповідний договір. Проте торгів із продажу первинної земельної ділянки не було. Відповідач, керівник якого діяла недобросовісно, достовірно знаючи про відсутність законних підстав для початку будівництва на цій ділянці, набув останню у власність на неконкурентних засадах. Того, що відповідач не набув право власності на самочинно збудований об'єкт, достатньо для висновку про те, що абзац другий частини другої статті 134 ЗК України був незастосовний для продажу первинної земельної ділянки. Тому доводи позивача та відповідача стосовно того, чи є об'єкт незавершеного будівництва об'єктом нерухомого майна, Велика Палата Верховного Суду вважає неприйнятними.

Оскільки спірний договір купівлі-продажу за відсутності для цього підстави, визначеної в абзаці другому частини другої статті 134 ЗК України, укладений без дотримання конкурентних засад, тобто спрямований на незаконне заволодіння земельною ділянкою комунальної власності, такий договір згідно з частинами першою та другою статті 228 ЦК України є нікчемним.

У разі, коли сторона правочину вважає його нікчемним, вона за загальним правилом може звернутися до суду не з вимогою про визнання нікчемного правочину недійсним, а за застосуванням наслідків виконання недійсного правочину (наприклад, з вимогою про повернення одержаного на виконання такого правочину), обґрунтовуючи вимоги його нікчемністю. З урахуванням наведеного Велика Палата Верховного Суду констатує, що суди першої й апеляційної інстанцій помилково визнали недійсним нікчемний спірний договір купівлі-продажу.

З огляду на обставини цієї справи, поведінку сторін і нікчемність вказаного договору Велика Палата Верховного Суду вважає, що спірні земельні ділянки треба повернути позивачеві.

За недійсності правочину взаємне повернення сторонами одержаного за ним (двостороння реституція) є юридичним обов'язком, що виникає із закону та юридичного факту недійсності правочину. Таке поновлення сторін у попередньому становищі може застосовуватися лише тоді, коли майно, передане за відповідним правочином, залишається у його сторони (абзац другий частини першої статті 216 ЦК України).

Частина перша статті 14 ГПК України передбачає обов'язок господарського суду при здійсненні правосуддя керуватися принципом диспозитивності, суть якого полягає у тому, що суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до цього кодексу, в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених цим кодексом випадках.

Позивач просив повернути спірні земельні ділянки до комунальної власності. Суди встановили, що відповідач поділив первинну земельну ділянку після її придбання на шість спірних земельних ділянок з окремими кадастровими номерами. Вимогу про повернення коштів, сплачених за спірним договором купівлі-продажу позивачеві, відповідач не заявив.

Незважаючи на те, що ТЗОВ «Табіті» поділило первинну земельну ділянку на шість, що за обставин цієї справи суд оцінює як відсутність наміру завершити розпочате будівництво на всій площі придбаної первинної земельної ділянки, відповідач як покупець за нікчемним спірним договором купівлі-продажу має юридичний обов'язок повернути позивачеві як продавцеві за цим договором, який діє в інтересах територіальної громади, всі спірні земельні ділянки у комунальну власність.

Велика Палата Верховного Суду констатувала недобросовісність відповідача та ОСОБА_1. За таких обставин відповідач не має підстав скаржитися на непропорційність повернення спірних земельних ділянок у комунальну власність. У суду ж внаслідок задоволення вимоги про таке повернення немає підстав встановити порушення балансу інтересів, з одного боку, територіальної громади, яку представляє позивач, а з іншого боку, відповідача. Протилежний підхід стимулював би неправомірне та свавільне заволодіння чужим майном. Приписи статей 216 і 228 ЦК України забезпечують справедливий баланс між інтересами позивача та відповідача, який вимогу про повернення сплачених коштів не заявив.

Таким чином, Велика Палата Верховного Суду вважає, що касаційну скаргу відповідача слід задовольнити частково: скасувати рішення судів першої й апеляційної інстанцій та ухвалити нове рішення про задоволення позову щодо повернення спірних земельних ділянок селищній раді у комунальну власність, а у задоволенні вимоги про визнання недійсним спірного договору купівлі-продажу – відмовити.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 20 липня 2022 року у справі № 923/196/20 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852862#>.

Вимога про скасування реєстраційних дій, вчинених державним реєстратором у ЄДР на виконання судового рішення, про скасування запису про державну реєстрацію юридичної особи, створеної внаслідок злиття двох юридичних осіб, є неналежним способом захисту прав кредитора та іпотекодержателя майна такої юридичної особи. Захист його майнових прав має здійснюватися поза межами провадження з оскарження реєстраційних дій шляхом ініціювання окремого позову.

Скасування за судовим рішенням, яке набрало законної сили, реєстраційного запису в ЄДР про створення юридичної особи не має наслідком фактичного припинення такої особи. Рішення про її припинення, зокрема шляхом ліквідації, ухвалюють її учасники (суд, відповідний державний орган). Воно є передумовою для проведення процедури ліквідації юридичної особи в порядку, визначеному статтею 111 ЦК України, статтею 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», із подальшим унесенням до ЄДР запису про припинення юридичної особи, зокрема за наслідком спрощеної процедури після 1 липня 2004 року

20 липня 2022 року Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу АТ «Державний експортно-імпортний банк України» на постанову Північно-західного апеляційного господарського суду від 30 червня 2021 року та рішення Господарського суду Житомирської області від 13 квітня 2021 року за позовом ПАТ «Державний експортно-імпортний банк України» в особі філії АТ «Укрексімбанк» в м. Житомирі до Департаменту реєстрації Житомирської міської ради за участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача – ТДВ «ЖЛ» і ЗАТ «Житомирські ласощі» про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити певні дії, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

20 листопада 2010 року позачерговими загальними зборами акціонерів ЗАТ «Житомирські ласощі» ухвалено рішення про злиття із ТОВ «Будстайл-ХХІ» і створення нової юридичної особи – ТДВ «ЖЛ».

03 грудня 2010 року ТДВ «ЖЛ» зареєстровано як юридичну особу; припинення ЗАТ «Житомирські ласощі» як юридичної особи відбулося 12 березня 2011 року, все майно цього товариства та його зобов'язання перейшли до ТДВ «ЖЛ».

07 червня 2013 року Банк і ТДВ «ЖЛ» уклали договір банківського рахунку, а 12 листопада 2013 року – договір про розрахункове обслуговування в межах зарплатного проекту.

На забезпечення виконання зобов'язань ТДВ «ЖЛ» перед Банком за Генеральною кредитною угодою від 20 грудня 2013 року укладено іпотечний договір від 11 грудня 2014 року, обтяження за яким зареєстровано у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

Постановою Житомирського окружного адміністративного суду від 19 серпня 2015 року у справі № 806/2612/15 визнано протиправними та скасовано: запис до ЄДР від 03 грудня 2010 року про внесення рішення засновників (учасників) ЗАТ «Житомирські ласощі» щодо припинення ЗАТ «Житомирські ласощі», яке пов'язане з реорганізацією; запис до ЄДР від 15 березня 2011 року про державну реєстрацію ТДВ «ЖЛ» шляхом злиття ЗАТ «Житомирські ласощі» та ТОВ «Будстайл-ХХІ»; запис до ЄДР від 05 травня 2011 року про державну реєстрацію припинення ЗАТ «Житомирські ласощі» в результаті злиття; скасовано записи до ЄДР, унесені в період з 19 травня 2011 року по 25 травня 2015 року щодо ТДВ «ЖЛ».

Постановою Тернопільського окружного адміністративного суду від 23 листопада 2015 року у справі № 819/3419/15 визнано протиправними та вирішено скасувати реєстраційні дії і записи про них у ЄДР щодо ЗАТ «Житомирські ласощі» та ТДВ «ЖЛ», учинені починаючи з 03 грудня 2010 року, які стосуються державної реєстрації припинення ЗАТ «Житомирські ласощі» шляхом злиття та утворення його правонаступника – ТДВ «ЖЛ» і подальших реєстраційних дій щодо ТДВ «ЖЛ».

На підставі ухваленої у справі № 819/3419/15 постанови державним реєстратором ОСОБА_1 27 листопада 2015 року вчинено оспорювані реєстраційні дії щодо відновлення у ЄДР запису про ЗАТ «Житомирські ласощі» як юридичну особу та скасування запису про державну реєстрацію ТДВ «ЖЛ» і всіх наступних реєстраційних дій щодо ТДВ «ЖЛ», учинених починаючи з 03 грудня 2010 року.

За результатами розгляду справи № 906/1783/15 господарські суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій своїми рішеннями визнали недійсними прийняті позачерговими загальними зборами акціонерів ЗАТ «Житомирські ласощі» рішення, оформлені протоколом від 20 листопада 2010 року № 31 (рішення про злиття із ТОВ «Будстайл-ХХІ»).

Позивач вважав, що оспорюваними реєстраційними діями щодо ТДВ «ЖЛ» порушено права Банку на задоволення його вимог за зобов'язаннями, які виникли із кредитних правовідносин між Банком і ТДВ «ЖЛ» та договорів банківського рахунку і про розрахункове обслуговування в межах зарплатного проекту.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суди попередніх інстанцій, зокрема визначили, що вимоги про скасування реєстраційних дій, учинених 27 листопада 2015 року відповідачем у ЄДР щодо ЗАТ «Житомирські ласощі» і ТДВ «ЖЛ», не є належним способом захисту можливого порушеного права Банку як кредитора- іпотекодержателя ТДВ «ЖЛ».

ОЦІНКА СУДУ

Суди встановили, що оспорювані реєстраційні дії вчинено відповідачем на виконання судового рішення від 23 листопада 2015 року в адміністративній справі № 819/3419/15, яким визнано протиправними і вирішено скасувати реєстраційні дії та записи про них у ЄДР щодо ЗАТ «Житомирські ласощі» і ТДВ «ЖЛ», учинені починаючи з 03 грудня 2010 року, які стосуються державної реєстрації припинення ЗАТ «Житомирські ласощі» шляхом злиття та утворення

його правонаступника – ТДВ «ЖЛ», а також подальші реєстраційні дії щодо ТДВ «ЖЛ» як юридичної особи.

Позивач аргументував свої вимоги тим, що спірні реєстраційні дії було вчинено передчасно, оскільки станом на 27 листопада 2015 року рішення суду від 23 листопада 2015 року у справі № 819/3419/15 не набрало законної сили у зв'язку з його оскарженням в апеляційному порядку. При цьому позивач зауважив, що проведення оспорюваних реєстраційних дій мало наслідком виключення з ЄДР запису про ТДВ «ЖЛ» як юридичну особу, що унеможливило виконання ним зобов'язань перед Банком за укладеними у 2013 році кредитним договором та договорами банківського рахунку і про розрахункове обслуговування в межах зарплатного проекту. Відтак, на думку позивача, відповідач порушив майнові права Банку на задоволення вимог до ТДВ «ЖЛ» щодо виконання зобов'язань, які виникли під час здійснення ним господарської діяльності у 2010-2015 роках.

Судами встановлено, що протиправність реєстраційних дій із внесення у ЄДР записів щодо ЗАТ «Житомирські ласощі» про його припинення як юридичної особи шляхом реорганізації та щодо ТДВ «ЖЛ» про його створення внаслідок злиття ЗАТ «Житомирські ласощі» із ТОВ «Будстайл-ХХІ» було встановлено судовими рішеннями в адміністративних справах № 806/2612/15 та № 819/3419/15.

Водночас спір щодо правомірності проведення реорганізації ЗАТ «Житомирські ласощі» розглядався місцевим господарським судом у справі № 906/1783/15 із прийняттям судового рішення від 15 січня 2016 року про визнання недійсними рішень, прийнятих позачерговими загальними зборами акціонерів ЗАТ «Житомирські ласощі», які оформлені протоколом від 20 листопада 2010 року № 31 (про злиття із ТОВ «Будстайл-ХХІ»). Зазначене судове рішення залишене без змін судами апеляційної та касаційної інстанцій та набрало законної сили.

Відтак у справі № 906/1783/15 господарський суд встановив преюдиційні при вирішенні спору у справі, що переглядається, обставини реорганізації ЗАТ «Житомирські ласощі» шляхом злиття із ТОВ «Будстайл-ХХІ» з порушенням вимог закону, а відтак незаконність створення ТДВ «ЖЛ» як юридичної особи за наслідком реорганізації ЗАТ «Житомирські ласощі» у листопаді 2010 року.

Положеннями частини першої статті 326 ГПК України передбачено, що судові рішення, які набрали законної сили, є обов'язковими на всій території України.

Отже, рішення судів у справах № 806/2612/15, № 819/3419/15, № 906/1783/15, які набрали законної сили на момент розгляду справи № 806/5244/15 судами попередніх інстанцій, є обов'язковими до виконання, а встановлені у них обставини незаконності реорганізації ЗАТ «Житомирські ласощі» та як її наслідок – створення нової юридичної особи ТДВ «ЖЛ» не може бути поставлено під сумнів, зокрема, через ініціювання інших судових спорів.

Унаслідок учинення спірних реєстраційних дій в ЄДР фактично відновлено запис про ЗАТ «Житомирські ласоці» як юридичну особу, а також скасовано запис про державну реєстрацію ТДВ «ЖЛ» і всі наступні реєстраційні дії щодо ТДВ «ЖЛ», здійснені починаючи з 03 грудня 2010 року.

Тобто позовні вимоги Банку в цій частині спрямовані на відновлення ТДВ «ЖЛ» як юридичної особи, державну реєстрацію якої визнано неправомірною та скасовано на підставі судового рішення від 19 серпня 2015 року у справі № 806/2612/15, та припинення у зв'язку із цим ЗАТ «Житомирські ласоці», реорганізацію якого зі створенням ТДВ «ЖЛ» було визнано незаконною відповідно до рішення суду від 15 січня 2016 року у господарській справі № 906/1783/15.

Отже, позивач, обґрунтовуючи такі вимоги, фактично ставить під сумнів дії державного реєстратора з виконання судового рішення.

Заявлена Банком вимога про визнання протиправними і скасування реєстраційних дій Департаменту щодо скасування у ЄДР записів про припинення ЗАТ «Житомирські ласоці» та про державну реєстрацію ТДВ «ЖЛ» порушує права і законні інтереси ЗАТ «Житомирські ласоці» і ТОВ «Будстайл-ХХІ», спрямована на спростування дій державного реєстратора з виконання судового рішення, а тому таку вимогу не можна вважати добросовісним способом захисту позивачем своїх прав та інтересів. Також ЗАТ «Житомирські ласоці» і ТОВ «Будстайл-ХХІ» не залучалися до участі у цій справі як відповідачі, в той час як відновлення ТДВ «ЖЛ» мало б наслідком припинення цих юридичних осіб як засновників.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що така вимога є неефективним способом захисту прав особи, яка є іпотекодержателем, оскільки не дозволяє цій особі реалізувати свої права щодо предмета іпотеки. Отже, позов заявлено до неналежного відповідача – Департаменту, який не володіє предметом іпотеки.

Велика Палата Верховного Суду також погоджується з висновками судів попередніх інстанцій про те, що вимоги про скасування реєстраційних дій Департаменту щодо внесення у ЄДР записів від 27 листопада 2015 року про зміну керівника ЗАТ «Житомирські ласоці» і актуалізація реєстраційної дії щодо поновлення ЗАТ «Житомирські ласоці» - не є належним способом захисту майнових прав Банку. Реєстраційна дія щодо зміни керівника ЗАТ «Житомирські ласоці» не зумовила для позивача реальних правових наслідків і зміни його прав та обов'язків, а щодо дії із внесення запису про поновлення юридичної особи ЗАТ «Житомирські ласоці», то позивач належно не обґрунтував, які саме його права буде відновлено за наслідком скасування цієї реєстраційної дії.

Оскільки Банк в цілому обрав неналежний та неефективний спосіб захисту своїх майнових прав як кредитора – іпотекодержателя майна юридичної особи, державну реєстрацію якої скасовано внаслідок її створення з порушенням вимог закону, Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками місцевого та апеляційного господарського судів про відмову позивачу в позові із цих підстав.

Захист майнових прав Банку-іпотекодержателя має здійснюватися поза межами провадження з оскарження реєстраційних дій Департаменту щодо

внесення 27 листопада 2015 року в ЄДР записів про ТДВ «ЖЛ» і ЗАТ «Житомирські ласощі» як юридичних осіб, тобто шляхом ініціювання Банком окремого позову.

З'ясовуючи наслідки скасування в ЄДР відповідного запису про державну реєстрацію юридичної особи, Велика Палата Верховного Суду зазначає, що статтею 18 Закону України від 15 травня 2003 року № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців» (далі – Закон № 755-IV; тут і далі - в редакції, чинній на дату вчинення 27 листопада 2015 року спірних реєстраційних дій) у редакції, що застосовується до спірних правовідносин, і статтею 10 цього Закону у чинній редакції встановлено спростовну презумпцію відомостей, внесених до ЄДР, з огляду на що запис про припинення юридичної особи не є беззастережним доказом того, що юридична особа дійсно припинилася та більше не існує. Якщо процедуру ліквідації юридичної особи не було здійснено належним чином, то внесення до ЄДР запису про припинення цієї юридичної особи не є актом, з яким пов'язується її припинення.

Відтак скасування за судовим рішенням, яке набрало законної сили та не переглядається у цій справі, реєстраційного запису в ЄДР про створення юридичної особи відповідно до чинного на час прийняття рішення суду законодавства про державну реєстрацію не має наслідком фактичного припинення такої особи. Рішення про її припинення, зокрема шляхом ліквідації, приймається її учасниками (судом, відповідним державним органом) та є передумовою для проведення процедури ліквідації юридичної особи у порядку, визначеному статтею 111 ЦК України, статтею 25 Закону № 755-IV, із подальшим унесенням до ЄДР запису про припинення юридичної особи, зокрема за наслідком спрощеної процедури після 01 липня 2004 року.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 20 липня 2022 року у справі № 806/5244/15 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637710>.

У разі укладення договору купівлі-продажу нерухомого майна за відсутності в попереднього власника такого нерухомого майна належним чином оформлених прав користування земельною ділянкою, на якій розміщено нерухоме майно, положення статті 120 ЗК України, статті 377 ЦК України в частині переходу прав на земельну ділянку до нового власника в тому ж обсязі застосуванню не підлягають.

Отримання особою в оренду земельної ділянки в розмірах, що значно перевищують площу належної їй будівлі, для нового будівництва передбачає дотримання процедури проведення земельних торгів у порядку, визначеному положеннями статей 134, 135 ЗК України

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу ТОВ «Енерджі-ВМ», до якої приєднався ОСОБА_1, на постанову Північного апеляційного господарського суду від 23 березня 2021 року у справі за позовом заступника прокурора міста Києва в інтересах держави до Київської міської ради, треті особи,

які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача: Товариство з обмеженою відповідальністю «Енерджі-ВМ», ОСОБА_1, про визнання незаконним та скасування рішення, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

23 жовтня 2014 року ОСОБА_1 (далі – також третя особа 2) звернувся до Київради з клопотанням про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки (орієнтовною площею 0,61 га) в оренду для будівництва, експлуатації та обслуговування СТО.

16 березня 2015 року ОСОБА_1 подав до Київради лист для долучення до клопотання, в якому просив при підготовці проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки визначити її площу в розмірі 0,5297 га, цільове призначення – для будівництва, експлуатації та обслуговування СТО з об'єктами дорожнього сервісу, адресу – АДРЕСА_1.

Землевпорядна організація – ТОВ «Деметра плюс» розробила проект землеустрою щодо відведення громадянину ОСОБА_1 земельної ділянки площею 0,5297 га на АДРЕСА_1.

Проект землеустрою погоджено Департаментом містобудування та архітектури виконавчого органу Київради (Київської міської державної адміністрації), а також Головним управлінням Держземагентства у м. Києві.

3 червня 2015 року ОСОБА_1 як продавець та ТОВ «Енерджі-ВМ» як покупець уклали договір купівлі-продажу нерухомого майна – господарської (нежитлової) споруди № 1 загальною площею 12,9 кв. м, що розташована за адресою: АДРЕСА_1 на земельній ділянці площею 0,5297 га за тією ж адресою.

5 липня 2018 року Київрада прийняла рішення, яким, зокрема: затвердила проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки громадянину ОСОБА_1 для будівництва, експлуатації та обслуговування СТО з об'єктами дорожнього сервісу на АДРЕСА_1 (пункт 1); передала ТОВ «Енерджі-ВМ» в оренду на 25 років земельну ділянку площею 0,5297 га для будівництва, експлуатації та обслуговування СТО з об'єктами дорожнього сервісу на АДРЕСА_1 із земель комунальної власності територіальної громади міста Києва у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно (пункт 2).

Прокурор вказував, що ТОВ «Енерджі-ВМ» (третя особа 1), будучи власником нерухомого майна площею 12,9 кв. м, незаконно отримало на підставі рішення Київради не на конкурентних засадах в оренду на 25 років земельну ділянку територіальної громади міста Києва, площа якої у 410 разів перевищує площу нерухомості, яка на ній розташована.

ОЦІНКА СУДУ

Так, відповідно до абзацу першого частини другої статті 134 ЗК України не підлягають продажу на конкурентних засадах (земельних торгах) земельні ділянки державної чи комунальної власності або права на них у разі: розташування на земельних ділянках об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд), що перебувають у власності фізичних або юридичних осіб.

Таке положення законодавства спрямоване на забезпечення принципу цілісності об'єкта нерухомості із земельною ділянкою, на якій цей об'єкт розташований (слідуючи юридичній долі земельної ділянки долі нерухомості, що на ній розташована), закріплений у положеннях статті 120 ЗК України та статті 377 ЦК України в редакціях, чинних на 3 червня 2015 року (момент укладення договору купівлі-продажу нерухомого майна, розташованого на спірній земельній ділянці).

За приписами частини дев'ятої статті 79-1 ЗК України земельна ділянка може бути об'єктом цивільних прав виключно з моменту її формування (крім випадків суборенди, сервітуту щодо частин земельних ділянок) та державної реєстрації права власності на неї.

Суди в цій справі встановили, що на земельній ділянці, переданій в оренду ТОВ «Енерджі-ВМ» на підставі спірного рішення, знаходиться нерухоме майно, придбане товариством у ОСОБА_1 на підставі договору купівлі-продажу нерухомого майна від 3 червня 2015 року, - господарська (нежитлова) споруда № 1 загальною площею 12,9 кв. м.

Разом із цим доказів надання ОСОБА_1 у встановленому порядку спірної земельної ділянки для зведення такої господарської споруди, як і оформлення за ним права власності або права користування спірною земельною ділянкою площею 0,5297 га, матеріали справи не містять, у договорі купівлі-продажу нерухомого майна також відсутнє посилання на розмір земельної ділянки, на якій розташований об'єкт нерухомості, що відчужувався за цим договором.

За відсутності в попереднього власника належним чином оформлених прав користування земельною ділянкою, на якій розміщено нерухоме майно, положення статей 120 ЗК України, 377 ЦК України в частині переходу прав на земельну ділянку до нового власника в тому ж обсязі застосуванню не підлягають.

Спірним рішенням Київрада надала ТОВ «Енерджі-ВМ» земельну ділянку на позаконкурентній основі для будівництва, експлуатації та обслуговування СТО з об'єктами дорожнього сервісу, а не для оформлення права на земельну ділянку під розташованим на ній об'єктом нерухомого майна.

При цьому суд апеляційної інстанції цілком обґрунтовано врахував те, що Київрада надала в оренду земельну ділянку площею 0,5297 га у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно загальною площею 12,9 кв. м, тобто площа земельної ділянки в 410 разів перевищує площу майна.

Як правильно вказав суд апеляційної інстанції, отримання в оренду земельної ділянки в розмірах, що значно перевищують площу належної відповідачу будівлі, для нового будівництва передбачає дотримання процедури проведення земельних торгів у порядку, визначеному положеннями статей 134, 135 ЗК України, і Велика Палата Верховного Суду із цим висновком погоджується.

Звертаючись до суду з позовом у цій справі, прокурор обґрунтував необхідність захисту інтересів держави тим, що в межах відносин з розпорядження землями територіальної громади міста та надання в користування земельної ділянки із земель комунальної власності орган місцевого самоврядування (Київрада) всупереч інтересам територіальної громади прийняв незаконне рішення

щодо розпорядження землею, яка є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, порушивши встановлений порядок. Тому Київрада має бути відповідачем у такій справі.

Прокурор стверджував, що в цьому спорі відсутній орган, який мав би здійснювати захист порушених інтересів держави, тому прокурор звертається до суду саме як позивач. Державний орган виконавчої влади, який здійснює контроль у сфері земельних відносин, – Держгеокадастр не наділений законом правом на звернення до суду з позовом про скасування рішень органу місцевого самоврядування, оскільки спірна земельна ділянка не є землею сільськогосподарського призначення та не належить до агропромислового комплексу.

Матеріалами справи встановлено, що спірна земельна ділянка є комунальною власністю. За статтею 9 ЗК України до повноважень Київради у земельних відносинах належить розпорядження землями територіальної громади міста, надання у користування земельної ділянки із земель комунальної власності, тобто здійснення функцій у відносинах з надання земельної ділянки у користування.

Прокурор самостійно обґрунтував, що необхідність захисту інтересів держави в цій справі полягає в необхідності захисту територіальної громади міста Києва, яка відповідно до статті 13 Конституції України є власником землі та інших природних ресурсів, адже передача спірної земельної ділянки в оренду без проведення земельних торгів призводить до втраченої можливості отримати максимально великий розмір орендної плати у разі продажу права оренди на земельних торгах.

При цьому прокурор подав позов для усунення помилки, допущеної, на думку прокурора, самим органом місцевого самоврядування при наданні земельної ділянки в оренду, тобто при здійсненні його власних функцій у земельних відносинах, правильно вказавши, що Київрада, яка не вчинила дій для виправлення допущеного порушення, у такій справі має бути відповідачем. Водночас інший орган, який відповідно до чинного законодавства здійснює функції з розпорядження землями територіальної громади, відсутній.

Так, за частиною четвертою статті 122 ЗК України центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів у галузі земельних відносин та його територіальні органи передають земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності, крім випадків, визначених частиною восьмою цієї статті, у власність або у користування для всіх потреб.

З аналізу норм ЗК України вбачається, що до повноважень Держгеокадастру віднесено функції розпорядника земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності (частина четверта статті 122 ЗК України), а також державного нагляду (контролю) за дотриманням земельного законодавства, використанням та охороною земель усіх категорій і форм власності (абзац п'ятий статті 15-2 ЗК України).

За визначенням, наведеним у статті 1 Закону України від 19 червня 2003 року № 963-IV «Про державний контроль за використанням та охороною земель» (далі – Закон № 963-IV; тут і далі – в редакції, чинній на момент надходження позовної заяви), охорона земель – система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 1 червня 2021 року у справі № 925/929/19 року зробила висновок про те, що органи Держгеокадастру можуть звертатись до суду, якщо це необхідно для здійснення їхніх повноважень з нагляду (контролю) за дотриманням земельного законодавства, використанням та охороною земель усіх категорій і форм власності, у тому числі з позовами щодо відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, а також повернення самовільно зайнятих чи тимчасово зайнятих земельних ділянок, строк користування якими закінчився. При цьому Велика Палата Верховного Суду не погодилась із доводами прокурора про те, що органи Держгеокадастру не наділені правом звернення до суду з відповідними позовними вимогами.

Однак позов у справі № 910/5201/19 поданий в межах спору про право користування земельною ділянкою, у якому територіальна громада міста Києва є учасником цивільних відносин та стороною спору. Територіальна громада здійснює свої цивільні права та обов'язки через орган місцевого самоврядування в межах його компетенції, встановленої законом, - Київраду, замість якої й діє прокурор, а не в межах відносин, зазначених у статті 1 Закону № 963-IV. Відтак за встановленими судами обставинами справи відсутні підстави для відступу від правових висновків, наведених у постанові від 1 червня 2021 року у справі № 925/929/19.

Ураховуючи викладене, Велика Палата Верховного Суду вважає, що суд апеляційної інстанції дійшов цілком правильного висновку про наявність підстав для скасування спірного рішення Київради як такого, що прийняте всупереч нормам ЗК та ЦК України, відтак постанову Північного апеляційного господарського суду слід залишити без змін, а касаційну скаргу – без задоволення.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 20 липня 2022 року у справі № 910/5201/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852860>.

5.2. Цивільна юрисдикція

Приписи частини першої статті 369 ЦПК України щодо письмового провадження за наявними у справі матеріалами без повідомлення сторін можуть бути застосовані судами апеляційної інстанції лише в разі розгляду апеляційних скарг на рішення суду, якщо наявні вимоги виключно майнового характеру й розмір ціни позову менше від ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження. Якщо ж у справі наявні вимоги немайнового характеру, то розгляд такої справи в суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи

Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання патенту України на корисну модель недійсним та зобов'язання вчинити певні дії за касаційною скаргою ОСОБА_3 в інтересах ОСОБА_1 на рішення Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 12 червня 2019 року та постанову Дніпровського апеляційного суду від 11 січня 2020 року, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ОСОБА_1 є власником патенту України № НОМЕР_1 на корисну модель, який зареєстрований в Державному реєстрі патентів України на корисні моделі 24 лютого 2010 року та став загальнодоступним у світі до дати подання ОСОБА_2 заявки на патент України № НОМЕР_2.

У травні 2012 року ОСОБА_2 подав заявку на отримання патенту на корисну модель «ІНФОРМАЦІЯ_1». Інформацію про деклараційний патент внесено до Державного реєстру патентів України на корисні моделі та 10 грудня 2012 року здійснено публікацію відомостей про видачу патенту України № НОМЕР_2.

За результатами проведення експертизи Науково-дослідним центром судової експертизи з питань інтелектуальної власності складено висновок експерта, відповідно до якого сукупність суттєвих ознак корисної моделі за патентом України № НОМЕР_2 від 10 грудня 2012 року стали загальнодоступними у світі до дати подання ОСОБА_2 заявки від 11 травня 2012 року, тобто корисна модель за патентом України № НОМЕР_2 не відповідає умові патентоздатності - «новизна».

Суди попередніх інстанцій відмовили у задоволенні позову у зв'язку із впливом строку позовної давності.

Обґрунтовуючи підстави передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду, колегія суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду зазначила, що існує необхідність відступлення від правового висновку щодо застосування норм права, викладеного в постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 09 жовтня 2018 року у справі № 910/13287/17, відповідно до якого на вимоги про визнання патенту недійсним та зобов'язання

вчинити певні дії поширюється загальний строк позовної давності тривалістю у три роки.

ОЦІНКА СУДУ

Останнім рішенням Індустріального районного суду міста Дніпропетровська від 12 червня 2019 року у позові відмовлено.

Ухвалою Дніпровського апеляційного суду від 11 вересня 2019 року вирішено проводити розгляд апеляційної скарги в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи.

Відповідно до частини першої статті 369 ЦПК України апеляційні скарги на рішення суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи.

Зі змісту частини першої статті 176 ЦПК України вбачається, що ціна позову наявна виключно в позовах, де заявлені вимоги майнового характеру. У позовах немайнового характеру ціна позову не визначається.

Системний аналіз змісту зазначених норм дає підстави для висновку про те, що приписи частини першої статті 369 ЦПК України щодо письмового провадження за наявними у справі матеріалами без повідомлення сторін можуть бути застосовані судами апеляційної інстанції лише у випадку розгляду апеляційних скарг на рішення суду, якщо наявні виключно вимоги майнового характеру і розмір ціни позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження.

Якщо ж у справі наявні вимоги немайнового характеру, то розгляд такої справи у суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи.

Суд апеляційної інстанції визначив розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи.

Проте предметом заявленого позову є немайнові вимоги – визнання патенту України на корисну модель недійсним та зобов'язання вчинити певні дії.

Отже, розгляд цієї справи судом апеляційної інстанції мав відбуватися з повідомленням (викликом) учасників справи.

Таким чином, апеляційний суд на вказане належної уваги не звернув, оцінки зазначеним обставинам не надав та дійшов помилкового висновку про те, що відповідно до частин першої, другої статті 369 ЦПК України зазначена справа в апеляційному порядку може бути розглянута без повідомлення учасників справи – в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами.

Розгляд судом апеляційної інстанції цієї справи без повідомлення учасників справи та за відсутності ОСОБА_1, не повідомленого про дату, час і місце судового засідання, згідно з пунктом 5 частини першої статті 411 ЦПК України є безумовною підставою для скасування оскаржуваного судового рішення та направлення справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Допущені судом апеляційної інстанції порушення процесуального закону унеможливають перегляд справи Великою Палатою Верховного Суду по суті, тому Велика Палата Верховного Суду не вирішує питання щодо відступу від правового висновку щодо застосування норм права, викладеного в постанові від 09 жовтня 2018 року у справі № 910/13287/17.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 10 серпня 2022 року у справі № 202/4233/16 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105961909>.

Державна реєстрація права власності за іпотекодержателем не свідчить про суперечність зареєстрованому обтяженню – арешту майна на користь самого іпотекодержателя та не є порушенням пункту б частини першої статті 24 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» у сукупності з пунктом 5 цієї ж частини (у правовідносинах, що виникли до 4 лютого 2019 року).

Позов про витребування нерухомого майна є належним способом захисту прав іпотекодавця, який вважає, що його право порушене державною реєстрацією права власності на предмет іпотеки за іпотекодержателем на підставі договору про задоволення вимог іпотекодержателя (відповідного застереження про задоволення вимог іпотекодержателя). Вимоги про скасування рішень, записів про державну реєстрацію права власності іпотекодержателя на таке майно не є необхідними для відновлення його права

Велика Палата Верховного Суду розглянула касаційну скаргу АТ «Альфа-банк» на рішення Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 06 липня 2020 року та постанову Дніпровського апеляційного суду від 24 листопада 2020 року у цивільній справі за позовом ОСОБА_1 до АТ «Альфа-банк», державного реєстратора виконавчого комітету Іларіонівської селищної ради Синельниківського району Дніпропетровської області про визнання протиправними рішень про державну реєстрацію права власності на нерухоме майно, скасування записів про державну реєстрацію права власності, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ОСОБА_1 був власником житлового будинку та земельної ділянки, розташованих за адресою: АДРЕСА_1.

26 червня 2006 року між ОСОБА_1 та АКБСР «Укрсоцбанк», перейменованим в АТ «Укрсоцбанк», правонаступником якого є АТ «Альфа-банк», укладено договір про надання невідновлювальної кредитної лінії, на забезпечення виконання якого між ОСОБА_1 та АКБСР «Укрсоцбанк» укладено іпотечний договір, за яким в іпотеку банку передано належне позивачу нерухоме майно: житловий будинок та земельна ділянка, що розташовані за адресою: АДРЕСА_1.

При цьому сторони погодили у пункті 1.12, що одночасно з нотаріальним посвідченням цього договору нотаріус накладає згідно із чинним законодавством України заборону відчуження предмета іпотеки.

13 жовтня 2018 року державний реєстратор прийняв рішення, згідно з яким проведено державну реєстрацію права власності на вказаний житловий будинок за АТ «Укрсоцбанк». 20 жовтня 2018 року державний реєстратор прийняв рішення, згідно з яким проведено державну реєстрацію права власності на вказану земельну ділянку за АТ «Укрсоцбанк».

Згідно з інформаційною довідкою від 19 вересня 2019 року Державний реєстр прав містить актуальну інформацію про державну реєстрацію обтяжень – арешт нерухомого майна, яке належить ОСОБА_1, на підставі постанови державного виконавця від 24 квітня 2015 року про арешт майна боржника та оголошення заборони на його відчуження у виконавчому провадженні.

Позивач вважав, що зазначені рішення державного реєстратора прийнято з грубими порушенням та всупереч вимогам Закону України від 01 липня 2004 року № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (далі – Закон № 1952-IV).

Суди попередніх інстанцій вважали наявними підстави для скасування записів про право власності, здійснених державним реєстратором 13 та 20 жовтня 2018 року, оскільки на час вчинення оспорюваних реєстраційних дій зареєстроване обтяження речових прав на нерухоме майно, яке належить ОСОБА_1, що унеможлиблювало будь-які реєстраційні дії щодо такого майна.

ОЦІНКА СУДУ

Стаття 24 Закону № 1952-IV в редакції на час прийняття державним реєстратором оскаржуваних рішень від 13 та 20 жовтня 2018 року чітко передбачала таку підставу для відмови в державній реєстрації прав та їх обтяжень, як наявність зареєстрованих обтяжень речових прав на нерухоме майно.

У статті 48 Закону України від 02 червня 2016 року № 1404-VIII «Про виконавче провадження» (далі – Закон № 1404-VIII) вказано, що звернення стягнення на майно боржника полягає в його арешті, вилученні (списанні коштів з рахунків) та примусовій реалізації.

Порядок реалізації майна, на яке звернуто стягнення, закріплений у статті 61 Закону № 1404-VIII, у частині першій якої вказано, що реалізація арештованого майна (крім майна, вилученого з цивільного обороту, обмежено оборотоздатного майна та майна, зазначеного у частині восьмій статті 56 цього Закону) здійснюється шляхом проведення електронних аукціонів або за фіксованою ціною.

З наведеного можна зробити висновок, що виняток, який міститься в пункті 3 частини четвертої статті 24 Закону № 1952-IV, стосується саме випадків державної реєстрації права власності на нерухоме майно, яке набувається у результаті його примусової реалізації на торгах чи аукціонах відповідно до Закону № 1404-VIII.

Разом з тим у цій справі підставою виникнення права власності АТ «Укрсоцбанк» на спірне нерухоме майно є іпотечний договір та повідомлення

про звернення стягнення на предмет іпотеки № 13-08/84 від 22 лютого 2018 року, тобто іпотекодержатель скористався позасудовим способом звернення стягнення та за ним зареєстровано право власності на предмет іпотеки на підставі статті 37 Закону України від 05 червня 2003 року № 898-IV «Про іпотеку» (далі – Закон № 898-IV).

Також слід зазначити, що 03 липня 2018 року Верховна Рада України прийняла Закон України № 2478-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування» (далі – Закон № 2478-VIII). Згідно з пунктом 10 розділу I цього Закону частину четверту статті 24 Закону № 1952-IV доповнено пунктом 7 про те, що відмова в державній реєстрації прав з підстави, зазначеної у пункті 6 частини першої цієї статті, не застосовується у разі державної реєстрації права власності на нерухоме майно іпотекодержателем – фінансовою установою в порядку, передбаченому статтями 33-38 Закону № 898-IV. Наявність зареєстрованих після державної реєстрації іпотеки обтяжень, інших речових прав, у тому числі іпотеки, на передане в іпотеку майно не є підставою для відмови у державній реєстрації права власності за іпотекодержателем.

Закон № 2478-VIII опублікований 03 листопада 2018 року, набрав чинності 04 листопада 2018 року та введений в дію 04 лютого 2019 року, тому його приписи не застосовуються до спірних правовідносин.

Водночас Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що законодавство України, складаючись з окремих законодавчих актів, становить єдину цілісну систему. Тому законодавчий акт та його окремі положення мають застосовуватись не окремо, а в сукупності як з іншими положеннями того ж законодавчого акта, так і з положеннями інших законодавчих актів.

Загальна спрямованість Закону № 1952-IV полягає у забезпеченні достовірності та несуперечливості відомостей Державного реєстру прав. Механізм реалізації цього фундаментального підходу закріплений, зокрема, у пункті 5 частини першої статті 24 Закону № 1952-IV, яким встановлено, що у державній реєстрації прав та їх обтяжень може бути відмовлено у разі, якщо наявні суперечності між заявленими та вже зареєстрованими речовими правами на нерухоме майно та їх обтяженнями. Отже, інші положення цього Закону повинні застосовуватись у сукупності з нормою цього пункту.

Велика Палата Верховного Суду неодноразово звертала увагу на те, що застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення.

При цьому відповідно до усталеної практики Великої Палати Верховного Суду якщо позивач вважає, що його право порушене тим, що право власності зареєстроване за відповідачем, то належним способом захисту може бути позов про витребування нерухомого майна, оскільки його задоволення, тобто рішення суду про витребування нерухомого майна із чужого незаконного володіння, є підставою для внесення відповідного запису до Державного реєстру прав.

Натомість вимоги про скасування рішень, записів про державну реєстрацію права власності на це майно за незаконним володільцем не є необхідним для відновлення його права (пункт 100 постанови Великої Палати Верховного Суду від 07 листопада 2018 року у справі № 488/5027/14-ц (провадження № 14-256цс18)).

Такий позов ОСОБА_1 не був заявлений, а одним з основних принципів цивільного судочинства є принцип диспозитивності, що передбачено у пункті 5 частини третьої статті 2 та статті 13 ЦПК України, за яким суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до вимог цього Кодексу, у межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених цим Кодексом випадках.

З позовної заяви ОСОБА_1 вбачається, що позивач вимог про визнання іпотеки припиненою не заявляє, не спростовує невиконання ним умов кредитного договору та наявності кредитної заборгованості. Відповідно до умов укладеного ним іпотечного договору, який ним не оспорено ні в цілому, ні в частині, передбачено, зокрема, можливість звернення стягнення на предмет іпотеки в порядку, передбаченому статтю 37 Закону № 898-IV.

ОСОБА_1 у своєму позові заявляє, що його права порушено державною реєстрацією права власності на нерухоме майно за банком та внесення записів за останнім про державну реєстрацію права власності, не заперечуючи права іпотекодержателя на звернення стягнення на предмет іпотеки у зв'язку з неналежним виконанням основного зобов'язання, що спричинило наявність заборгованості.

Державна реєстрація права власності за іпотекодержателем не свідчить про суперечність зареєстрованому обтяженню – арешту майна на користь самого іпотекодержателя та не є порушенням пункту б частини першої статті 24 Закону № 1952-IV у сукупності з пунктом 5 цієї ж частини.

З урахуванням установлених судами попередніх інстанцій обставин справи, а саме наявності невиконаного основного зобов'язання, існування чинного договору іпотеки, умови якого позивачем не оспорується, Велика Палата Верховного Суду вважає, що права позивача не порушено, оскільки іпотека виникла до ухвалення державним виконавцем постанови про накладення арешту та заборони на предмет іпотеки, заборона на предмет іпотеки також була вже накладена на предмет іпотеки для забезпечення прав іпотекодержателя, який і задовольнив свої вимоги за рахунок заставленого майна.

Заявлені позивачем вимоги про визнання протиправними рішень про державну реєстрацію права власності на нерухоме майно, скасування записів про державну реєстрацію права власності не впливають і не можуть вплинути на права позивача щодо права на предмет іпотеки. Тому в позові необхідно відмовити.

Детальніше з текстом постанови ВП ВС від 13 липня 2022 року у справі № 199/8324/19 можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105624089>.

6. Справи, прийняті до провадження Великою Палатою Верховного Суду

1. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 18 липня 2022 року

Справа № 357/8277/19 (провадження № 14-65цс22)

Сторони: ТОВ «Олійникова Слобода» до ОСОБА_1, ТОВ Агрокомплекс «Узин», державного реєстратора Малоерчиківської сільської ради Сквирського району Київської області про визнання недійсним договору оренди землі, скасування рішення про державну реєстрацію речового права на нерухоме майно, витребування земельних ділянок із чужого незаконного володіння та користування і внесення змін до договору оренди землі.

Суддя-доповідач: Ситнік О.М.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України; виключна правова проблема.

Опис: КЦС ВС вважає за можливе відступити від висновків, викладених Верховним Судом України в постанові від 13 червня 2016 року у справі № 6-643цс16, оскільки, на думку колегії суддів, договір оренди земельної ділянки набуває чинності з дня, коли сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

2. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 28 липня 2022 року

Справа № 910/4518/16 (провадження № 12-16гс22)

Сторони: за заявою ТОВ «Інтерхім-БТВ» до ПАТ «Азовелектросталь» про банкрутство.

Суддя-доповідач: Ткач І.В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: КГС ВС вважає, що у справі існує виключна правова проблема щодо визначення періоду нарахування кредиторських вимог, що виникли у зв'язку з невиконанням договору банківського кредиту, які за своєю сутністю є процентами за користування кредитом.

3. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 4 серпня 2022 року

Справа № 204/2321/22 (провадження № 14-48цс22)

Сторони: ОСОБА_1, заінтересована особа – Печерський районний у місті Києві відділ державної реєстрації актів цивільного стану Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ), про встановлення факту, що має юридичне значення.

Суддя-доповідач: Штелик С.П.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: КЦС ВС вважає за необхідне відступити від висновків, викладених у постановках КАС ВС від 12 серпня 2021 року у справі № 200/6370/20-а, КГС ВС від 21 грудня 2019 року у справі № 910/12245/19, від 17 червня 2020 року у справі № 910/8423/19, від 07 жовтня 2021 року у справі № 904/4137/20 та вказати, зокрема, що якщо електронний документ підписаний накладенням електронного підпису, який забезпечує ідентифікацію особи, втім електронний підпис накладений без використання підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, а процесуальний документ направлений на офіційну електронну адресу суду, то відсутні правові підстави стверджувати, що такий електронний документ не підписаний. Протилежний підхід нівелює приписи про юридичну силу електронного документа та суперечить частині першій статті 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»; звернення особи до суду через офіційну електронну адресу суду з процесуальним електронним документом, який підписаним електронним цифровим підписом, є належним та правомірним способом безпосереднього звернення до суду, який нічим не відрізняється від безпосереднього звернення до суду через канцелярію або традиційними засобами поштового зв'язку і має кваліфікуватися саме як безпосереднє звернення до суду.

4. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 4 серпня 2022 року

Справа № 513/879/19 (провадження № 14-49цс22)

Сторони: ФГ «Рассвет» до ОСОБА_1 за участю третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, на стороні позивача – ГУ Держгеокадастру в Одеській області про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою та за позовом ОСОБА_1 до ФГ «Рассвет» за участю третьої особи про визнання протиправним і скасування рішення про державну реєстрацію права оренди земельної ділянки.

Суддя-доповідач: Гудима Д.А.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду; виключна правова проблема.

Опис: КЦС ВС вважає за необхідне відступити від висновків, викладених у постановках ВП ВС від 15 січня 2020 року у справі № 322/1178/17, від 16 червня 2020 року у справі № 145/2047/16-ц, від 23 червня 2020 року у справі № 696/1693/15-ц, про те, що проведення державної реєстрації права оренди земельної ділянки на підставі договору оренди землі не може підміняти державну реєстрацію самого договору (державна реєстрація речового права не є державною реєстрацією договору), а тому не може впливати на момент

набрання чинності таким договором, укладеним до 1 січня 2013 року; оскільки орендар не зареєстрував договір оренди, то цей договір не набрав чинності. У справі наявна також виключна правова проблема, яка полягає, зокрема, у тому, як суд має кваліфікувати поведінку сторони зобов'язального правовідношення, коли одна сторона договору прийняла виконання від іншої сторони, а після цього стверджує про недійсність цього договору або про те, що він неукладений; якщо поведінка сторони давала іншій підстави вважати, що договір є дійсним (сторони його належно виконували протягом тривалого часу), то чи не є зловживанням цивільним правом наступні вимоги, засновані на твердженні про його недійсність або неукладеність.

7. Справи, повернуті Великою Палатою Верховного Суду на розгляд касаційних судів

1. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 27 липня 2022 року

Справа № 921/112/21 (провадження № 12-17гс22)

Сторони: ФОП Троян М.М. до Микулинецької селищної ради про визнання протиправними та скасування рішень і за позовом третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, - ФГ «Микулин» до Микулинецької селищної ради про визнання протиправними та скасування рішень.

Суддя-доповідач: Ткач І.В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду.

Опис: КГС ВС вважає за необхідне відступити від висновку, викладеного в постанові ВП ВС від 30 червня 2020 року у справі № 927/79/19, щодо застосування положень ЗУ «Про фермерське господарство» про те, що статут фермерського господарства (зокрема, в контексті висновків про (не)перехід права на землю від фізичної особи до фермерського господарства) повинен містити відомості щодо земельної ділянки, отриманої для ведення фермерського господарства, оскільки зазначені положення не містять вимог до установчих документів фермерського господарства в частині зазначення у статуті відомостей про конкретну земельну ділянку, отриману для ведення фермерського господарства.

Позиція ВП ВС: висновки, викладені у постанові ВП ВС від 30 червня 2020 року у справі № 927/79/19, зроблені з урахуванням усталеної правової позиції щодо моменту набуття фермерським господарством прав та обов'язків орендаря земельної ділянки та узгоджуються з такою позицією.

2. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 3 серпня 2022 року

Справа № 369/16588/18 (провадження № 14-59цс22)

Сторони: ОСОБА_1 до ОСОБА_2, державного реєстратора КП «Добробут» Литвинівської сільської ради Київської області, третя особа без самостійних вимог – ТОВ «ФК «Довіра та гарантія», про визнання незаконним та скасування рішення про державну реєстрацію права власності.

Суддя-доповідач: Штелик С.П.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду.

Опис: На думку КЦС ВС, існує необхідність відступити від правового висновку, викладеного у постанові ВП ВС від 20 березня 2019 року у справі № 306/2053/16-ц щодо необхідності подання державному реєстратору документа про експертну оцінку предмета іпотеки для проведення державної реєстрації права власності на предмет іпотеки за іпотекодержателем, оскільки ціна набуття права власності на предмет іпотеки є істотною обставиною і повинна погоджуватися з власником майна.

Позиція ВП ВС: колегія суддів КЦС ВС не вказала, у чому полягають грубі й недопустимі вади постанови ВП ВС від 20 березня 2019 року у справі № 306/2053/16-ц (її неефективність, неясність, неузгодженість, необґрунтованість, незбалансованість, помилковість); не вказала, які зміни суспільного контексту свідчать про застарілість внаслідок розвитку суспільних відносин висновків постанови ВП ВС та неможливість регулювання спірних правовідносин.

3. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 4 серпня 2022 року

Справа № 536/2127/18 (провадження № 14-51цс22)

Сторони: ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа: приватний нотаріус Кременчуцького міського нотаріального округу, – про визнання недійсним заповіту

Суддя-доповідач: Штелик С.П.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду.

Опис: На думку КЦС ВС, існує необхідність відступити від правового висновку ВП ВС, викладеного у постанові від 25 травня 2021 року у справі № 522/9893/17, відповідно до якого немає жодних підстав вважати, що посвідчення нотаріусом правочину поза межами свого нотаріального округу тягне нікчемність заповіту.

Позиція ВП ВС: КЦС ВС не вказав, у чому полягають грубі й недопустимі вади постанови ВП ВС від 25 травня 2021 року у справі № 522/9893/17. Також відсутні посилання на зміни в період з травня 2021 року по червень 2022 року суспільного контексту, через які застосований у постанові ВП ВС підхід повинен очевидно застаріти внаслідок розвитку суспільних відносин у певній сфері або їх правового регулювання.

4. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 4 серпня 2022 року

Справа № 914/1722/21 (провадження № 12-18гс22)

Сторони: ТОВ «Аптека № 39» до АТ «Райффайзен Банк Аваль», ТОВ «Профін Файненс», ТОВ «ФК «Гефест», за участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідачів: ОСОБА_1, приватного нотаріуса Львівського міського нотаріального округу, ОСОБА_2, про визнання недійсним договору.

Суддя-доповідач: Пільков К.М.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: На думку КГС ВС, виключна правова проблема у цій справі полягає у відсутності правових позицій щодо застосування статті 20 ГПК України у контексті того, чи має значення для визначення юрисдикції господарського суду суб'єктний склад сторін основного зобов'язання, на забезпечення виконання якого укладено спірний договір іпотеки, якщо однією із сторін основного зобов'язання є фізична особа, яка не має статусу суб'єкта підприємницької діяльності, якщо судами загальної юрисдикції вже розглядалася справа в частині визнання недійсним договору іпотеки, де суд закрит провадження у справі, зазначивши, що позов в цій частині підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

Позиція ВП ВС: КГС ВС не виклала правову проблему, яка б потребувала узгодження висновків ВС, зроблених за результатами розгляду справ судами різних юрисдикцій, відсутні також посилання суду касаційної інстанції на справи, у яких виникає проблема правозастосування, кількісні показники, які б свідчили про їх непоодинокий характер, відсутнє обґрунтоване посилання на те, що судами було сформовано різну правову позицію при вирішенні справ у подібних правовідносинах.

5. Суд, який направив справу: КГС ВС

Дата прийняття ухвали: 11 серпня 2022 року

Справа № 916/546/21 (провадження № 12-19гс22)

Сторони: ОСОБА_2 до ОСОБА_3, ОСОБА_1, державного реєстратора юридичного департаменту Одеської міської ради про визнання недійсним акта приймання-передачі частки у статутному капіталі та скасування державної реєстрації.

Суддя-доповідач: Ткач І.В.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: виключна правова проблема.

Опис: На думку КГС ВС, виключна правова проблема щодо визначення правової природи акта приймання-передачі чи – то як правочину, чи як доказу в справі; а також щодо необхідності відображення в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань управителя за договором управління майном корпоративними правами як учасника відповідного товариства.

Позиція ВП ВС: КГС ВС не конкретизовано, в чому саме полягає неможливість у межах доводів та вимог касаційної скарги перевірити правильність застосування

судами норм матеріального та процесуального права, зокрема, і в контексті висновків судів попередніх інстанцій про правову природу акта приймання-передачі частки у статутному капіталі ТОВ «ЗТ-Інвест». Окрім того, питання щодо необхідності відображення управителя в ЄДР може виникнути в результаті оцінки відповідного договору, згідно зі змістом якого така частка передана саме в управління особи. Судами попередніх інстанцій не були встановлені фактичні обставини в контексті існування договору та необхідності відображення відповідних відомостей в ЄДР.

6. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 17 серпня 2022 року

Справа № 661/107/19 (провадження № 14-71цс22)

Сторони: ОСОБА_1 до ДП «Сетам», Новокаховського міського відділу ДВС ГТУЮ у Херсонській області, ОСОБА_2 про визнання прилюдних торгів, їх результатів та акта про їх проведення недійсними.

Суддя-доповідач: Штелик С.П.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України; виключна правова проблема.

Опис: На думку КЦС ВС існує необхідність конкретизувати правові висновки ВСУ, викладені у постановках від 24 жовтня 2012 року у справі № 6-116цс12, від 29 червня 2016 року у справі № 6-370цс16, від 14 грудня 2016 у справі № 904/9284/14, зазначивши, що занижена та несправедлива оцінка майна, переданого на торги, також може бути підставою для визнання торгів та їх результатів недійсними у випадку, якщо боржник не мав об'єктивної можливості оскаржити оцінку майна у процедурі оскарження дій державного виконавця у межах виконавчого провадження і така можливість, у зв'язку з реалізацією предмета торгів, втрачена.

Позиція ВП ВС: фактично КЦС ВС порушує питання про відступ від статті 57 ЗУ «Про виконавче провадження», однак відступ від положень законів України не входить до повноважень ВП ВС. Також недоцільним є розгляд справи ВП ВС через відсутність виключної правової проблеми, оскільки відсутні кількісний та якісний показники щодо вирішення подібних правовідносин, як і відсутні відомості про наявність проблеми невизначеності у вирішенні правового питання.

7. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 17 серпня 2022 року

Справа № 324/379/19 (провадження № 14-74цс22)

Сторони: ОСОБА_1 до ТОВ «ОМЗ ГРУП» про стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Суддя-доповідач: Ткачук О.С.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду.

Опис: На думку КЦС ВС, слід відступити від висновку, викладеного у постанові ВП ВС від 19 лютого 2020 року у справі № 361/17/15-ц, шляхом уточнення, а саме зазначення, що у разі непред'явлення вимог про визнання недійсним рішення уповноваженого органу товариства учасником цього товариства, за умови їх попереднього вирішення в порядку господарського судочинства, спори про стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу належать до компетенції судів загальної юрисдикції, оскільки у такому випадку корпоративний спір між сторонами відсутній.

Позиція ВП ВС: з обставин справи, що переглядається, та обставин у справі № 361/17/15-ц вбачається, що правовідносини, з яких виникли спори у цих справах, не є подібними.

8. Суд, який направив справу: КЦС ВС

Дата прийняття ухвали: 17 серпня 2022 року

Справа № 725/1301/21 (провадження № 14-66цс22)

Сторони: ОСОБА_1 до Чернівецької місцевої прокуратури Чернівецької області, Прокуратури Чернівецької області, Садгірського відділення поліції Чернівецького ВП ГУ НП в Чернівецькій області, ГУ НП в Чернівецькій області, ДКСУ про відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду.

Суддя-доповідач: Ситнік О.М.

Підстава передачі на розгляд ВП ВС: відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду.

Опис: КЦС ВС вважає необхідним відступити від висновків КГС ВС, викладених у постанові від 16 лютого 2021 року у справі № 910/14138/18, у додатковій постанові від 21 серпня 2019 року у справі № 922/2821/18 та у постанові КАС ВС від 30 червня 2022 року у справі № 640/1175/20, про те, що на учасника справи покладається процесуальний обов'язок надіслати іншим учасникам справи копії клопотання (заяви) про стягнення витрат на правничу допомогу та доданих до нього документів.

Позиція ВП ВС: ВП ВС вирішила питання про надання доказів і заперечень на підтвердження дійсності понесення витрат на правничу допомогу. Наведене свідчить про те, що суди однаково застосовують норми права в подібних правовідносинах та роблять висновки про процесуальний обов'язок учасника справи надіслати іншим учасникам справи копії клопотання (заяви) про стягнення витрат на правничу допомогу та доданих до нього документів.

Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР за період із 01.08.2022 по 31.08.2022 / Упоряд.: департамент аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду / Відпов. за вип.: Секретар ВП ВС Л. І. Рогач. Київ, 2022. Вип. 34. – 68 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Великої Палати. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua